

GÖTEBORGS UNIVERSITET

HANDELSHÖGSKOLAN

Allmän kunskap om det allmänt veterliga – en paradox?

Om notorietetsregleringen och dess förhållande till rättssäkerhet

Emilia Alfredsson

HRO800 Examensarbete, 30 hp

Juristprogrammet, höstterminen 2023

Juridiska institutionen

Handelshögskolan vid Göteborgs universitet

Handledare: Anna Gonourie Waldenström

Examinator: Erik Björling

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Bakgrund	1
1.2 Forskningsläge och ämnesaktualitet	2
1.3 Syfte och frågeställningar	3
1.4 Avgränsningar	5
1.5 Metod och material	6
1.5.1 Rättsdogmatik	6
1.5.2 Rättsanalytisk metod	7
1.5.2.1 Kritiska hållpunkter	8
1.5.3 Material	9
1.6 Teoretiska utgångspunkter	10
1.6.1 Rättssäkerhet som rättsteoretiskt begrepp	10
1.6.1.1 Formell rättssäkerhet	11
1.6.1.2 Materiell rättssäkerhet	13
1.6.2 Det socialkonstruktivistiska perspektivet	14
1.6.2.1 En kritisk inställning till objektiv kunskap	15
1.6.2.2 Historisk och kulturell specificitet	15
1.6.2.3 Kunskap upprätthålls genom sociala processer	16
1.6.2.4 Samverkan mellan kunskap och socialt handlande	16
1.7 Disposition	17
2. Processrättsliga utgångspunkter	18
2.1 Grundläggande processrättsliga principer	18
2.1.1 Dispositionsprincipen	18
2.1.2 Officialprincipen	19
2.1.3 Principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration	19
2.1.3.1 Muntlighet	19
2.1.3.2 Omedelbarhet	20
2.1.3.3 Koncentration	21
2.1.4 Kontradiktionsprincipen	22
2.2 Materiell processledning	23
2.3 Processuella grundbegrepp	25
2.3.1 Yrkande, grund och bevisfakta	26
2.3.2 Erfarenhetssatser och dess gränsdragning mot fakta	27

3. Notorietetsregleringen	28
3.2 Lagrum och förarbetsuttalanden	28
3.3 Finns det någon praxis?	30
3.3.1 NJA 2003 s. 486	30
3.4 En doktrinär inblick	32
3.4.1 Vilken typ av fakta och erfarenhetssatser omfattas?	32
3.4.2 Notorietetens osynliga karaktär	33
3.4.3 Notorietet som svårhanterligt fenomen	35
3.4.4 Domarens roll och gränsdragning mellan privat och allmänt vetande	37
3.4.5 Domstolsnotorietet	39
3.4.6 Notorietet efter kontroll eller undersökning	42
3.4.7 Kommunikation som ett verktyg för synliggörande och klargörande	43
4. Notorietetsregleringens förtjänster och dess utmaningar	45
4.1 Notorietetsregleringens förenlighet med rättssäkerhetskrav	45
4.1.1 Formella rättssäkerhetskrav	45
4.1.2 Materiell rättssäkerhetskrav	48
4.2 Socialkonstruktivistiska insikter – en nyanserad syn på notorisk kunskap	50
4.2.1 Notorietetsregleringen ur ett socialkonstruktivistiskt perspektiv	50
4.2.2 Rätten som konstruerat fenomen	50
4.3 Materiell processledning – ett verktyg för synliggörande och hantering av tvivel	52
4.3.1 Vilka möjligheter finns att tillgå?	52
4.3.2 Värdet i kommunikationsskapande	54
5. Avslutande reflektioner	57
5.1 Några ord om Snippa-fallet	57
5.2 Slutsatser	60
Källförteckning	63

Förkortningar

BrB	Brottsbalken (1962:700)
HD	Högsta domstolen
Jfr.	Jämför
JT	Juridisk Tidskrift
Kap.	Kapitel
Knivlagen	Lag (1998:254) om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål.
M.fl.	Med flera
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
Nr.	Nummer
PLB	Processlagsberedningen
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalken (1942:740)
S.	Sida
SOU	Statens offentliga utredningar
St.	Stycket
SvJT	Svensk Juristtidning

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Samhället utvecklas i hög takt och språk är ett levande fenomen, vilket medför en konstant utmaning att förhålla sig till. Detta syns inte minst i förhållande till teknikutvecklingen och digitaliseringen. I takt med att våra liv förflyttas in i den digitala sfären tillkommer nya begrepp och företeelser för att förstå och beskriva vår omvärld. Att Wi-Fi är en trådlös teknik som används för att ansluta datorer och andra enheter till internet torde idag vara känt för de flesta. Detsamma hade inte varit möjligt att säga innan millennieskiftet, eftersom det var först år 1999 som branschen enades om en standardvariant som kunde kommersialiseras och spridas.¹ När begrepp och företeelser etableras i sådan utsträckning att de betraktas som allmänt kända i den utomrättsliga världen inträffar något intressant även i den rättsliga. Faktumet kliver förr eller senare in i rättssalen, varvid de ska omvandlas i processrättsliga termer för att passa in i den begreppsexercis som är utmärkande för processrätten. Av 35 kap. 2 § första stycket rättegångsbalken (1942:740) (RB) framgår följande.

För omständighet, som är allmänt veterligt, kräves icke bevis.

Med allmänt veterliga omständigheter åsyftas notorisk kunskap - ett juridiskt begrepp som tar sikte på fakta och erfarenhetssatser som äger *notorietet*. Dessa anses vara så pass kända att de inte behöver bevisas. Domstolen får beakta dem ex officio och utan vidare lägga dem till grund för domen.² Men vad innebär det egentligen att något är allmänt veterligt? Vilka och hur många ska ha kunskapen för att den ska betraktas som notorisk? Det notoriska är oundgängligt för att vi ska kunna orientera oss i tillvaron och kan avse sådant som är självklart för alla, eller något som är allmänt känt i en mindre grupp.³ Vad som är notoriskt i ett sammanhang behöver inte vara det i ett annat. Notorietetsregleringens kärna; notorisk kunskap, kan betraktas som ett komplext fenomen sett till de relativa och föränderliga egenskaperna. Att detta komplexa fenomen har givits en vag reglering förefaller vara betänkligt ur ett rättssäkerhetsperspektiv. Vad som är

¹ Internetstiftelsen, Internetmuseum, 1999: *Wifi uppfanns – nu finns internet i luften*, publicerad 2016-02-01, hämtad 2023-12-12, <https://internetmuseum.se/tidslinjen/wifi-skapas-internet-finns-i-luften/>.

² Se Bengt Lindell, *Notorietet och kontradiktion*, Iustus, Uppsala, 2007, s. 26 & 136, Trygve Hellners, *Några ord om omedelbarhetsprincipen och domstolsnotorietet*, Juridisk Tidskrift Nr 3, 1998/1999, s. 569, Per Olof Ekelöf, Henrik Edelstam & Lars Heuman, *Rättegång, fjärde häftet*, sjunde upplagan, Norstedt, Stockholm, 2009, s. 58, Ernst Kallenberg, *Svensk civilprocessrätt*, andra bandet IV, Håkan Ohlssons Boktryckeri, Lund, 1931, s. 606 och Peter Fitger, Tobias Eriksson, Cecilia Renfors, Ragnar Palmkvist & Monika Sörbom, kommentaren till 35 kap. 2 § 1 st. RB, Norstedts Juridik (JUNO), version 94, 2023.

³ Lindell 2007, s. 15.

notoriskt kan te sig självklart, men också oförutsägbart och godtyckligt för den som saknar kunskap, eller till och med vetskap, om det som någon annan betraktar som notoriskt.

Notorietet kan betraktas som ett slags titthål genom vilket man kan betrakta något betydligt större. Det handlar om tankegods som finns med i överläggning och meddelande av dom och eftersom det antas vara allmänt känt läggs det utan vidare till grund för bedömningen, det vill säga utan kommunikation med parterna.⁴

Låt oss ta en sådan titt på notorietetsregleringen och det notoriska; det allmänt veterliga. För visst känner vi till det?

1.2 Forskningsläge och ämnesaktualitet

Notorietetsregleringen härstammar från allmänna grundsatser, vilka existerade långt innan den nuvarande rättegångsbalkens införande år 1948.⁵ Trots denna förankring i svensk rätt är notorietetsregleringen sparsamt behandlad i den rättsvetenskapliga litteraturen.⁶ Sparsamheten syns även i de andra rättskällorna; lagtext och förarbetsuttalanden är fåordiga och det saknas vägledande avgöranden.⁷ Notoriska omständigheter och erfarenhetssatser är emellertid – då som nu – vanligt förekommande i våra rättsprocesser. Sparsamheten vittnar om ett behov av att närmare utreda hur notorietetsregleringen ska förstås; vad som bör beaktas, vilka avvägningar som behöver göras och vilka handlingsalternativ är möjliga i situationer där tvivel råder i fråga om notorietetsregleringen.

Det mest omfattande verket på området är *Notorietet och kontradiktion* skriven av Bengt Lindell, professor i processrätt.⁸ Lindell behandlar notorietet i förhållande till faktaindelningar, processrättsliga principer och maktfrågor. Särskild uppmärksamhet ägnas åt kontradiktionsprincipen och ett studium om varför vissa fakta faller utanför denna princip. Trygve Hellners, tidigare hovrättslagman och hedersdoktor vid Juridiska fakulteten i Lund, har likt Lindell analyserat notorietetsregleringens relation till processrättsliga principer genom att se till omedelbarhetsprincipens förhållande till domstolsnotorietet.⁹ Författarnas arbeten har

⁴ Lindell 2007, s. 62.

⁵ Kallenberg 1931, s. 597.

⁶ Lindell 2007, s. 15.

⁷ Om avsaknaden av praxis, se Lindell 2007, s. 61.

⁸ Se not 2.

⁹ Se not 2.

inspirerat mig till en fortsatt analys av notorietetsregleringen och dess förhållande till det processrättsliga systemet. Det saknas rättsvetenskaplig forskning om notorietetsregleringens förhållande till rättssäkerhet – ett värde som ska bejakas i stater som gör anspråk på att vara en rättsstat.¹⁰ En studie av förevarande slag är således behövlig och nödvändig.

Det finns vidare anledning att uppmärksamma det så kallade Snippa-fallet¹¹ som fått stor medial uppståndelse och spridning i den rättspolitiska debatten. Omfattande kritik riktades mot hovrätten efter att fyra av fem domare varit osäkra på vad målsäganden menat med ordet ”snippa” och hänvisat till Svensk ordboks definition av ordet. Hovrättens agerande och åklagarens avsaknad av andrahandsyrkanden ledde till att mannen undgick ansvar – något som kom att sticka i ögonen på allmänheten. Den 17 november 2023, under författandet av denna uppsats, meddelade Högsta domstolen (HD) sin dom i målet.¹² HD centrerade sin prövning kring tillämpningen av 30 kap. 3 § RB. Notorietetsregleringen behandlades aldrig, trots att det dels fanns en viss medial förväntan på att den skulle hanteras, dels att hovrättens agerande knyter an till förfaranden som diskuterats i doktrin. Den sparsamma behandlingen av notorietetsregleringen tycks stå sig i svensk rätt. Snippa-fallet är emellertid ett aktuellt exempel på vikten av att hantera notorietetsfrågor, vilket lyfter notorietetsregleringens ämnesaktualitet.¹³

1.3 Syfte och frågeställningar

Uppsatsens syfte är att analysera notorietetsregleringen i förhållande till rättssäkerhet. För att uppnå syftet krävs först en utredning av notorietetsregleringens innebörd utifrån den vägledning som finns att tillgå i rättskällorna. Notorietetsregleringen analyseras därefter utifrån konkreta rättssäkerhetsaspekter. Bevisundantaget i notorietetsregleringen tar vidare sikte på ett utomrättsligt fenomen; notorietet. Det blir därmed angeläget att bredda den inomrättsliga förståelsen för notorietetsregleringen genom att anlägga ett utomrättsligt kunskapsteoretiskt perspektiv på notorisk kunskap. Slutligen finns anledning att analysera hur materiell processledning kan inverka på notorietetsregleringen och dess förhållande till rättssäkerhet. Materiell processledning är nämligen det verktyg som ligger domare närmast till hands för att säkerställa att målet blir så utrett som dess beskaffenhet kräver och därvid kan avgöras i enlighet med formella och materiella rättsregler.

¹⁰ Erik Wennerström, *Rättsstat och rättssäkerhet i EU*, SvJT 2007, s. 28.

¹¹ Se Hovrätten för Västra Sveriges dom den 23 februari 2022 i mål B 6074-22.

¹² Se HD:s beslut meddelat den 17 november 2023 i mål nr. B 1937-23.

¹³ Snippa-fallet kommer att diskuteras ingående i förhållande till frågor om notorietet och notorietetsregleringen under avsnitt 5.1.

Med utgångspunkt i syftet har följande fyra frågeställningar formulerats.

- Hur ska vi förstå notorietetsregleringen?
- Hur förhåller sig notorietetsregleringen till formella och materiella rättssäkerhetsaspekter?
- Vilka insikter kan ett socialkonstruktivistiskt perspektiv bidra med i förhållande till notorietetsregleringen?
- Vilken inverkan har materiell processledning på notorietetsregleringen och tillhörande rättssäkerhetsaspekter?

Den första frågeställningen bidrar med kunskap om hur den svenska regleringen av notoriska omständigheter är utformad. Det faktum att förarbetsuttalanden och praxis är fåordiga har medfört att doktrin givits stort utrymme i utredningen. Doktrin är i flera avseenden oenig¹⁴ och frågeställningen syftar därför till att utvärdera *hur* vi ska förstå notorietetsregleringen och tänka vid dess tillämpning, snarare än att fastställa en bestämd innebörd.

Den andra frågeställningen tar sikte på notorietetsregleringens förenlighet med konkreta rättssäkerhetsaspekter som uppställs i teorin. Frågeställningen bidrar med kunskap om hur notorietetsregleringen förhåller sig till formella och materiella rättssäkerhetsaspekter, men även hur rättssäkerhetsaspekterna kan problematiseras i förhållande till konkurrerande intressen såsom behovet av en flexibel reglering.

Den tredje frågeställningen ämnar att bidra med en nyanserad bild av notorisk kunskap. Det finns anledning att rikta uppmärksamheten mot notorietet som sådan och inhämta utomrättsliga insikter för att få bredare kunskap kring notorietetsregleringen. Socialkonstruktivism som kunskapsteori lämpar sig särskilt i detta avseende, eftersom den bidrar med insikter om vad som kan och/eller bör beaktas vid hanteringen av notoriska omständigheter och erfarenhetssatser.

Det fjärde frågeställningen är lösningsorienterad. Frågeställningen tar avstamp i värdet i kommunikation och belyser hur materiell processledning kan verka som åtgärd för att komma till bukt med den problematik som notorietetsregleringen riskerar att bli föremål för utifrån ett rättssäkerhets- och socialkonstruktivistiskt perspektiv.

¹⁴ Dessa oenigheter kommer att lyftas under avsnitt 3.4.

1.4 Avgränsningar

Notorisk kunskap är ett brett och vagt reglerat område som kan ta sikte på alla sorters begrepp och företeelser. Arbetet ska inte utröna vilken kunskap som är notorisk, utan *hur vi ska förstå regleringen* och således kunna bedöma vad som utgör notorisk kunskap. Vem som vet vad och huruvida kunskapen statistiskt sett kan betraktas notorisk lämnas åt andra vetenskaper och empiriska studier. Notorisk kunskap kommer mot denna bakgrund att hanteras i största allmänhet utan avgränsning till specifik kontext, även om kontextuella exempel kan förekomma.

I arbetet behandlas endast svensk rätt, eftersom syftet utgår från den svenska notorietetsregleringen. Denna reglering är central i arbetet och genomsyrar samtliga frågeställningar. Ämnet notorietet är sparsamt behandlat i civil law-doktrin, men det finns desto mer material att tillgå i common law-doktrin för den intresserade läsaren.¹⁵ Arbetet är även centrerat kring notorietetsregleringens inverkan på domstolens avgörande av en sak. Frågor om notorietet som specifikt hör till processuella beslut eller handläggningsbeslut där domstolen agerar ex officio kommer således inte att behandlas i nämnvärd utsträckning.

Arbetet är vidare inriktat på brottmålsprocesser. Avgränsningen motiveras av att kraven på materiell processledning framträder särskilt tydligt i denna måltyp sett till officialprincipens tillämpning. Den vaga notorietetsregleringen innebär även risk för oförutsägbara och godtyckliga notorietetsbedömningar, vilket lämpar sig särskilt för rättssäkerhetsdiskussioner. Enskildas behov av rättssäkerhetsskydd är som störst när myndighetsutövning förekommer, vilket är fallet i brottmålsprocesser. Genom att avgränsa arbetet till en viss måltyp avgränsas även underlaget till en rimlig och befogad mängd. Det faktum att notorietetsregleringen omfattar både tvistemål och brottmål medför emellertid att analysen i viss mån kommer att innefatta element som är möjliga att överföra till tvistemålsregleringen. I doktrinavsnittet kan det även förekomma exempel som berör tvistemål.

Trots att rättssäkerhet är ett väletablerat begrepp råder oklarhet om begreppets innebörd. Rättssäkerhetsbegreppet är ständigt föremål för debatt i vilken det tillskrivs ett såväl brett som snävt innehåll.¹⁶ Socialkonstruktivism är på liknande sätt ett spritt fält där det saknas en entydig

¹⁵ Se Lindell 2007, s. 73 som hänvisar till bl.a. James Bradley Thayer, *A Preliminary Treatise on Evidence at the Common Law*, London, 1898, och Peter Murphy, *On Evidence*, Oxford, 2005.

¹⁶ Josef Zila, *Om rättssäkerhet*, SvJT 1990, s. 285.

och allmänt accepterad definition.¹⁷ Med hänsyn till att många teoretiker har tolkat rättssäkerhetsbegreppet inom den allmänna rättsläran och socialkonstruktivismen inom samhällsvetenskapen finns behov av att göra en teoretisk avgränsning innan begreppen används i uppsatsen. Jag kommer inte fördjupa mig i teoretiska diskussioner om begreppen, utan har valt att endast använda mig av Aleksander Peczeniks tolkning och förklaring av rättssäkerhetsbegreppet och Vivien Burrs definition av socialkonstruktivism. Att ta upp fler teorier anser jag inte vara nödvändigt. Uppsatsens primära studieobjekt är notorietetsregleringen och det behövs således snarare snäva definitioner av begreppen. Vidare motiveras avgränsningen av att författarna är framträdande inom sina respektive områden. Peczenik var en svensk rättsteoretiker, vilket lämpar sig eftersom uppsatsen endast behandlar svensk rätt. Vivien Burr är en brittisk forskare. Eftersom socialkonstruktivismen är ett utomrättsligt perspektiv utgör det faktum att hennes teori härstammar från en annan rättsordning inget hinder.

1.5 Metod och material

I uppsatsen används en rättsanalytisk metod, vilken i viss mån inbegriper ett rättsdogmatiskt arbetssätt. Metodvalet motiveras utifrån lämplighet och relevans sett till ämnet och frågeställningarna. Nedan följer en redogörelse av de centrala delarna i den rättsanalytiska metoden och det rättsdogmatiska arbetssättet, samt en närmare förklaring till varför metoderna har valts och hur de kommer att användas.

1.5.1 Rättsdogmatik

Det förekommer inte sällan diskussioner om vad som avses med den rättsdogmatiska metoden. Traditionellt sett brukar rättsdogmatiken definieras genom dess uppgift; att beskriva gällande rätt med ledning av de vedertagna rättskällorna. Beskrivning innebär att tolka och fastställa gällande rätt, samt att systematisera gällande rätt utifrån regler, principer, läror och samband.¹⁸ Det faktum att den rättsdogmatiska metoden bygger på de traditionella rättskällorna innebär att materialet utgörs av lag, förarbeten, praxis och doktrin.¹⁹ Ordet *dogmatik* är förbundet med föreställningen om att det finns en sanning och att någon som är ofelbar har auktoritet att finna

¹⁷ Vivien Burr, *Social constructionism*, third edition, Routledge, London, 2015, s. 2.

¹⁸ Claes Sandgren, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*, fjärde upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2018, s. 49.

¹⁹ Claes Sandgren, *Framtidens doktorsavhandlingar i rättsvetenskap*, Tidskrift for Rettsvitenskap, 3/2007, s. 403.

den. En allmän definition av dogmatiskt arbete är vidare att det finns en bestämd ram att förhålla sig till. Att utföra ett dogmatiskt arbete innebär således att finna en bestämd sanning inom denna ram.²⁰

Claes Sandgren har kritiserat begreppet rättsdogmatik. Sandgren anser att metoden *de facto* inte är dogmatisk och att begreppet används utifrån olika betydelser – något som har orsakat begreppsförvirring. Sandgren menar att rättskällevärdet inte utgör en bestämd ram och att det inte finns ett rätt svar på rättsvetenskapliga frågor. Rättskällevärdet syftar till att säkerställa en juridisk godtagbar argumentation. Den rättsdogmatiska metoden är därmed i själva verket inte särskilt dogmatisk.²¹ Enligt Sandgren existerar rätten inte i väntan på att bli upptäckt genom *rekonstruktion*, utan den *konstrueras* genom den rättsdogmatiska metoden. Rätten kan således vara en sak vid en viss tidpunkt, och något annat vid en annan tidpunkt.²²

Framställningar som skapas utifrån den rättsdogmatiska metoden kan vidare anses hårt bundna till sitt material. Sandgren menar att sådana framställningar har vetenskapliga begränsningar och att målet inte är nytänkande eller kritisk analys.²³ Ett arbete som strikt utgår från den rättsdogmatiska metoden riskerar, sett till Sandgrens kritik, att bli alltför inskränkt och deskriptivt. Mot bakgrund av ovanstående framstår den rättsdogmatiska metoden som otillräcklig för att besvara uppsatsens frågeställningar på ett tillräckligt och tillfredställande sätt. Syftet sträcker sig längre än att fastställa och systematisera gällande rätt inom en bestämd ram. Ett rättsdogmatiskt arbetssätt inbegrips ändå i den rättsanalytiska metoden och är nödvändigt för att navigera i de traditionella rättskällorna. Rättsdogmatiska inslag förekommer därför i viss mån i det andra och tredje kapitlet.

1.5.2 Rättsanalytisk metod

Sandgren anser att den rättsvetenskapliga praktiken under senare decennier har utvecklats mot att analysera rätten snarare än att fastställa gällande rätt. Den rättsanalytiska metoden sträcker sig längre än den rättsdogmatiska, eftersom den rättsliga analysen tillåter perspektiv, ändamålssynpunkter, lämplighetsargument, konsekvensargument med mera. Rättslig analys kan även ha stora inslag av kritisk granskning, de lege ferenda resonemang och andra

²⁰ Claes Sandgren, *Är rättsdogmatiken dogmatisk?*, Tidskrift for Rettsvitenskap, 04–05/2005, s. 648-649.

²¹ Sandgren 2005, s. 653.

²² Sandgren 2018, s. 49.

²³ Sandgren 2018, s. 50-52.

rättspolitiska argument. Ett rättsanalytiskt arbete tillåter även användning av värderingar och teser, exempelvis genom att materialet analyseras med ledning av en viss infallsvinkel. Med en rättsanalytisk syn på rättsvetenskap och rättslig argumentation kan rättssystemet betraktas som öppet. Det saknas därmed ett ”rätt svar” på rättsliga problem.²⁴

Genom att vidga metodens uppgift till att analysera notorietetsregleringen, snarare än att fastställa dess innebörd, ändras förutsättningarna för uppsatsarbetet. Arbetssättet blir friare med användning av den rättsanalytiska metoden och arbetet får ett vidare syfte. Att fastställa gällande rätt utgör ett led i uppsatsens rättsanalytiska arbete, men studien stannar inte där. Rättsliga och utomrättsliga analysverktyg används för att ska djupare förståelse för notorietetsregleringen. Materialet för uppsatsen begränsas inte heller i form och sort, exempelvis tillåts icke-juridisk litteratur om socialkonstruktivism. De utsträckta möjligheterna till variation i fråga om material skapar i sig förutsättningar för en mångfacetterad analys. Den rättsanalytiska metodens fria arbetssätt är främst nödvändigt för att hantera den andra och tredje frågeställningen, vilka är teoretiskt förankrade och har kritiska inslag.

1.5.2.1 Kritiska hållpunkter

Vid analysen av notorietetsregleringens förenlighet med formella och materiella rättssäkerhetsaspekter förekommer inslag av kritik, vilken riktas ur ett internt perspektiv. Med intern kritik avses kritik som tar sin utgångspunkt i det egna systemet i form av allmänt accepterade interna standarder.²⁵ Med det egna systemet avses i denna uppsats rättssystemet och med interna standarder avses rättssäkerhet.

Uppsatsen har även inslag av kritik mot föreställningen om notorisk kunskap. Det socialkonstruktivistiska perspektivet utgör det främsta analysverktyget i framställandet av denna kritik, eftersom perspektivet grundas på en kritisk inställning till objektiv kunskap. Notorietetsregleringen blir således föremål för kritik även ur ett externt perspektiv. Med extern kritik avses kritik utgår från andra måttstockar än de som återfinns i rättssystemet.²⁶ Socialkonstruktivismen utgör en sådan måttstock i denna uppsats.

²⁴ Sandgren 2018, s. 50-52.

²⁵ Johan Schelin, *Kritiska perspektiv på rätten*, Poseidon Förlag, Stockholm, 2018, s. 17.

²⁶ Schelin 2018, s. 17.

Den interna kritiken är nära förbunden med frågan om vad gällande rätt är (de lege lata), medan den externa kritiken är kopplad till frågan om hur rätten bör vara (de lege ferenda).²⁷ Analys kopplad till den andra frågeställningen avseende formella och materiella rättssäkerhetsaspekter innehåller därmed de lege lata-resonemang, medan analys av den tredje frågeställningen avseende socialkonstruktivism innehåller de lege ferenda-resonemang.

Schelin anser att valet av måttstockar måste tåla kritisk granskning och problematiseras, det vill säga en form av "kritik av kritiken". Det är svårt att tala om absoluta sanningar och viktigt att uppmärksamma att de synsätt som presenteras inte står utan konkurrens.²⁸ I relation till uppsatsen finns det följaktligen anledning att lyfta de faktum att det finns en rad olika definitioner av begreppen rättssäkerhet och socialkonstruktivism, de valda definitionerna är inte allenarådande och att doktrinen inte är enad i fråga om notorietetsregleringen. Detta bör läsaren beakta i förhållande till uppsatsens innehåll i allmänhet, och de avslutande reflektionerna i synnerhet.

1.5.3 Material

Uppsatsen är inriktad på brottmålsprocesser. Inriktningen har inte bara avgränsat ämnet, utan även påverkat urvalet av material, vilket läsaren bör ha i åtanke i samtliga materiella avseenden. Under avsnitt 2 behandlas exempelvis processrättsliga principer och materiell processledning endast utifrån den funktion de har i brottmål. De processrättsliga principerna och materiell processledning kan ha likartade eller helt andra betydelser i förhållande till tvistemålsregleringen.

Under utredningen om hur vi ska förstå notorietetsregleringen redogör jag för rättsläget genom att behandla rättskällorna i inbördes hierarkisk ordning. Lagstiftning och förarbetsuttalanden kommer att presenteras i dess helhet, eftersom den kunskap som finns att hämta i dessa rättskällor är knapphändig. Under det avsnitt som berör praxis kommer endast ett rättsfall att beröras, eftersom det i min mening saknas ett vidare relevant och tillfredställande underlag sett till frågeställningarna.

²⁷ Schelin 2018, s. 17.

²⁸ Schelin 2018, s. 93-94.

Av strukturella skäl har det doktrinära underlaget tematiserats utifrån följande problemorienterade teman.

- Vilken typ av fakta och erfarenhetssatser omfattas?
- Notorietets osynliga karaktär
- Notorietet som svårhanterligt fenomen
- Domarens roll och gränsdragning mellan privat och allmänt vetande
- Domstolsnotorietet
- Notorietet efter kontroll eller undersökning
- Kommunikation som ett verktyg för synliggörande och klargörande

Denna uppdelning av doktrin beror på att doktrinen inte är enad i några specifika underkategorier. Undantag råder i förhållandet till domstolsnotorietet som tycks vara en erkänd kategori som går att utläsa i förarbetena.²⁹ Det finns däremot mer eller mindre identifierbara teman där författarna bemöter varandras ståndpunkter. Avsnitten kommer att bestå av underlag som i min mening berör dessa teman. Doktrin är en viktig kunskapskälla för att förstå både notorietetsregleringen som rättslig reglering och notorietet som fenomen. Det är därmed angeläget att presentera underlaget i sådan form att läsaren får goda förutsättningar att tillgodogöra sig den kunskap som författarna förmedlar. Läsaren bör emellertid ha i åtanke att dessa teman är problemorienterade och att gränserna mellan dem är flytande.

Det doktrinära underlaget består av såväl nutida som äldre doktrin. Det nutida doktrinära underlaget utgörs av material från författarna Bengt Lindell, Per Olof Ekelöf m.fl., Trygve Hellners och Fitger m.fl.³⁰ Äldre doktrin presenteras genom underlag från Natanael Gärde m.fl. och Ernst Kallenberg.³¹ Det samlade underlaget är inte uttömmande, varken i fråga om antalet författare på området eller det material som återges från författarna.

1.6 Teoretiska utgångspunkter

1.6.1 Rättssäkerhet som rättsteoretiskt begrepp

I uppsatsen analyseras notorietetsregleringens förenlighet med konkreta rättssäkerhetsaspekter som ett led i att diskutera notorietetsregleringens övergripande förhållande till rättssäkerhet. Att

²⁹ Se SOU 1938:44 s. 379, Lindell 2007, s. 53, Fitger m.fl. 2023 och Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 60-61.

³⁰ Se not 2.

³¹ Se not 2 och Natanael Gärde, Thore Engströmer, Tore Strandberg & Erik Söderlund, *Nya rättegångsbalken jämte lagen om dess införande: med kommentar*, P.A. Norstedt & Söners Förlag, Stockholm, 1949.

värna om rättssäkerheten är betydelsefullt, eftersom rättssäkerhet är ett demokratiskt grundvärde som genomsyrat lagstiftarens uppbyggnad av det processrättsliga systemet. Intresset är särskilt framträdande i brottmålsprocesser sett till statens möjligheter till omfattande maktutövning och enskildas behov av skydd mot maktmissbruk.³² Rättssäkerhet kan betraktas som ett övergripande begrepp eftersom det dels uttrycker en princip, dels sammanfattar en grupp konkreta rättsregler.³³ Den tidigare beskrivna oklarheten i fråga om rättssäkerhetsbegreppets innebörd inte har hindrat att det finns ett visst samförstånd över begreppets grundläggande betydelse. De flesta tycks vara överens om att rättssäkerhetens kärna ligger i *formell rättssäkerhet*.³⁴ Därutöver menar vissa teoretiker att krav bör ställas på att rättssystemet garanterar etiska och sociala värden genom så kallad *materiella rättssäkerhet*.³⁵

Aleksander Peczenik, professor i allmän rättslära, var en inflytelserik rättsteoretiker och förespråkare av det senare synsättet. Att ställa de formella rättssäkerhetsaspekterna i förhållande till notorietetsregleringen är angeläget sett till deras förankring i den svenska synen på rättssäkerhet. Det torde emellertid finnas ett värde i att även se till de materiella rättssäkerhetsaspekterna. Målet med rättsprocessen, såväl civil- som straffprocessen, angavs vid rättegångsbalkens införande år 1948 vara att säkra materiellt korrekta avgöranden.³⁶ Det innebär att domstolarna ska träffa det ”materiellt riktiga” i sina avgöranden,³⁷ vilket kan anses vara ett uttryck för att den materiella rätten och dess inneboende etiska och sociala värden ska få genomslag. Notoriska omständigheter och erfarenhetssatser utgör ett ofrånkomligt inslag i våra rättsprocesser och interagerar ständigt med andra processrättsliga regler i strävan efter detta mål. Det lämpar sig således att undersöka notorietetsregleringens förenlighet med såväl formella som materiella rättssäkerhetsaspekter.

1.6.1.1 Formell rättssäkerhet

Peczenik syn på rättssäkerhetsbegreppet grundar sig i fyra komponenter:

- a) Rättsliga
- b) beslut som i hög grad är

³² Mikael Mellqvist, *Processrätt: grunderna för domstolsprocessen*, tredje upplagan, Iustus, Uppsala, 2015, s. 111.

³³ Zila 1990, s. 291.

³⁴ Zila 1990, s. 284-285.

³⁵ Zila 1990, s. 300. Se även Jareborg som lyfter att uppdelningen mellan formell och materiell rättssäkerhet har varit föremål för intensiv debatt. Nils Jareborg, *Straffrättsideologiska fragment*, Iustus, Uppsala, 1992, s. 82-83.

³⁶ Prop. 1931:80 s. 82 & 100. Se även prop. 1942:5 s. 275.

³⁷ Mikael Mellqvist, *Rättens gång – vad är meningen?*, SvJT 100 år (festschrift), 2016, s. 258.

- c) förutsägbara och
- d) etiskt godtagbara.³⁸

Enligt Peczenik kännetecknas en rättsstat av att maktutövningen utgår från rättsreglerna och följaktligen uppvisar en hög grad av förutsägbarhet. De första tre komponenterna kan anses ge uttryck för formella rättssäkerhetsaspekter.³⁹ Peczenik hänvisar till 1 kap. 1 § 3 st. regeringsformen, vilken föreskriver att den offentliga makten ska utövas under lagarna. Kravet på lagstöd för myndigheters handlande är även ett uttryck för legalitetsprincipen.⁴⁰ Rättsliga beslut måste således stödja sig på rättsreglerna. Genom denna skyldighet begränsas statens, domstolarnas och andra myndigheters möjligheter att fatta godtyckliga beslut.⁴¹ Rättsstatsidealet förutsätter därmed att det skydd som rätten skapar för den enskilde har ett sådant innehåll att denne inte bara skyddas mot laglöst våld utan även mot skyddsorganisationen som sådan, det vill säga staten.⁴² Om det saknas en tillämplig lag bör rättstillämparen stödja sitt avgörande på andra rättskällor, exempelvis prejudikat.⁴³

Peczenik menar vidare att då den offentliga makten utövas under lagarna och rättsliga beslut förankras i rättsreglerna, uppvisar staten en hög grad av förutsägbarhet. Redan ordet ”säkerhet” i rättssäkerhet indikerar att det måste finnas förutsägbarhet i rättsliga beslut. Den enskilde kan inte anses säker om rättstillämparen fattar oberäkneliga beslut.⁴⁴ Enligt Peczenik gynnas förutsägbarheten av exaktare och generellare regler. Maktutövningen i en rättsstat kommer endast att uppvisa en hög grad av förutsägbarhet om rättsreglerna är tillräckligt exakta och generella i dess utformning, innehåll och stabilitet. Rättsreglerna bestämmer samtliga myndigheters verksamhet och tjänstemännen måste därmed ha goda förutsättningar att genomföra rättsskipning och annan myndighetsutövning inom rättens ram.⁴⁵ Lagen ska även vara klar och tydlig – något kan betraktas som en rättssäkerhetsgaranti, vilken inte uttryckligen framgår av förutsägbarhetskravet.⁴⁶

³⁸ Aleksander Peczenik, *Rätten och förnuftet: En lärobok i allmän rättslära*, andra upplagan, Stockholm: Norstedt, 1988, s. 48.

³⁹ Aleksander Peczenik, *Vad är Rätt?: Om demokrati, rättssäkerhet, etik och juridisk argumentation*, första upplagan, Institutet för rättsvetenskaplig forskning, 1995a, s. 51.

⁴⁰ Peczenik 1995b, s. 89.

⁴¹ Peczenik 1988, s. 49.

⁴² Peczenik 1995a, s. 51.

⁴³ Peczenik 1988, s. 49.

⁴⁴ Peczenik 1988, s. 48-49.

⁴⁵ Peczenik 1995a, s. 52.

⁴⁶ Peczenik 1995a, s. 90.

Förutsägbarheten främjas också genom att rättsreglerna tillämpas på ett öppet sätt. Öppenhet är huvudregeln, sekretess är undantaget. Rättsregler ska offentliggöras, myndighetsutövare ska agera öppet och medborgarna ska ha insyn i allmänna handlingar. Detsamma gäller i förhållande till domstolarna, vilka ska offentliggöra relevanta skäl för och emot sina avgöranden i domskälen. Att argumentationen är öppen utgör en av grundprinciperna för rationellt beslutsfattande. Såväl rättsregler som praxis ska i hög grad vara tillgängliga för alla.⁴⁷

Förutsägbarheten knyter även an till principen om likhet inför lagen, vars innebörd kan betraktas som en konsekvens av att myndigheters verksamhet bestäms av generella rättsregler. Formell likhet inför lagen innebär att ingen får tilldelas förmåner som rättsreglerna inte medger eller slippa de straff som rättsreglerna föreskriver. Peczenik anser att kravet på likabehandling även kan anses innefatta en materiell dimension som innebär att diskriminering inte får förekomma. Om rättsreglerna gör distinktioner mellan människor måste det finnas en etisk motivering. Rättsregler får exempelvis inte diskriminera människor på grund av kön. De får däremot verka för att skydda det underrepresenterade könet.⁴⁸

1.6.1.2 Materiell rättssäkerhet

Den sista komponenten i Peczeniks syn på rättssäkerhetsbegreppet ”etisk godtagbarhet” tar sikte på materiell rättssäkerhet. Peczenik anser att den materiella rättssäkerheten kan betraktas som den juridiska metodens övergripande mål. Målet är inte att blind lyda lagen, utan att tolka den på ett så godtagbart sätt som möjligt.⁴⁹ Rättsstatens normsystem kan inte anses fullt legitimt om det genomsyras av stora orättvisor. Varje stat som gör anspråk på att vara en demokratisk rättsstat måste underkasta sin rättsskipning och myndighetsutövning en fullständigare rättssäkerhetsnorm: den materiella. Rättsskipningen och myndighetsutövningen måste uppfylla formell krav såsom förutsägbarhet, men förutsägbarheten måste också vägas samman med andra etiska värden. Den materiella rättssäkerheten kan betraktas som ett resultat av en sådan avvägning.⁵⁰

Peczenik menar att en ökning av förutsägbarheten kan leda till ett minskat beaktande av andra etiska värden. En mycket exakt lagstiftning om exempelvis otillbörliga avtalsvillkor skulle

⁴⁷ Peczenik 1995a, s. 54.

⁴⁸ Peczenik 1995a, s. 52-53.

⁴⁹ Aleksander Peczenik. *Juridikens teori och metod: En introduktion till allmän rättslära*, första upplagan, Norstedts Juridik, 1995b, s. 12-14.

⁵⁰ Peczenik, 1995b, s. 12.

kunna betraktas som orättvis och därigenom oetisk. Detsamma gäller dock omvänt; en ökat beaktande av etiska värden genom inrättande av en generalklausul kan i exemplet leda till att besluten blir svårare att förutse.⁵¹ Det måste således göras en sammanvägning. Om en sammanvägning inte görs mellan förutsägbarhet och etiska värden riskerar förutsägbarheten att bli myndighetsutövningens enda värde. Det skulle då räcka att myndighetsbeslut är förutsägbara, oavsett grund.⁵² Peczenik menar att kravet på etisk godtagbarhet kan belysas i förhållande till Tyskland under Hitlers styre. Tyska judar kunde lätt förutse att de skulle komma att förföljas, men det vore absurt att kalla en sådan förutsägbarhet för rättssäkerhet.⁵³

Till skillnad från den formella rättssäkerheten är materiell rättssäkerhet alltså värdeladdad och relaterar till rättens innehåll. Peczeniks poäng ligger i att rättssäkerheten inte får vara oetisk.⁵⁴ Begreppet ”etisk” ska i sammanhanget ses i vidsträckt bemärkelse. Värderingar är etiska i den mån de ytterst förankras i vad som är gott för människor. Det etiska kan till exempel avse ekonomiska, fördelningspolitiska, miljöpolitiska och andra rättspolitiska värderingar. Det kan betraktas som etiskt att människor får en hög levnadsstandard, lever i en ren miljö, ett fritt samhälle och behandlas lika.⁵⁵

1.6.2 Det socialkonstruktivistiska perspektivet

Uppsatsens analytiska del utgår vidare från ett socialkonstruktivistiskt perspektiv som syftar till att fylla ut den inomrättsliga synen på notorietetsregleringen med ett utomrättsligt synsätt på notorietet. Till skillnad från rättssäkerhetsbegreppet används socialkonstruktivismen alltså som verktyg för att analysera notorietetsbegreppet. En djupare dimension av notorietetsregleringen behöver beröras för att notorietetsregleringens förhållande till rättssäkerhet ska kunna skildras på ett tillfredställande sätt. Notorietet är trots allt ett utomrättsligt fenomen från början. När ett socialkonstruktivistiskt perspektiv anläggs på notorietet kan notorisk kunskap betraktas som en produkt av social interaktion och språk, snarare än objektivt grundad kunskap. Socialkonstruktivism öppnar upp för att betrakta notorietet som ett kontextuellt och föränderligt fenomen. Perspektivet utgör således ett värdefullt verktyg för att problematisera notorisk kunskap.

⁵¹ Peczenik, 1995b, s. 12.

⁵² Peczenik 1995a, s. 91.

⁵³ Peczenik 1988, s. 48-49.

⁵⁴ Peczenik 1995a, s. 92.

⁵⁵ Peczenik 1995a, s. 93.

Socialkonstruktivism är en kunskapsteoretisk riktning inom humaniora och samhällsvetenskap. Synsättet fick stor dragningskraft under slutet av 1900-talet och har vunnit gehör hos många teoretiker.⁵⁶ Burr definierar socialkonstruktivism som ett synsätt där verkligheten betraktas som ett resultat av språkbruk och social interaktion. Socialkonstruktivismen kännetecknas av en kritisk inställning till fakta som i regel anses ”självklar”. Perspektivet ifrågasätter att konventionell kunskap bygger på objektiv och opartisk observation av omvärlden. Människors kunskap och uppfattning om omvärlden härrör inte från omvärlden i sig, utan från att människor ständigt konstruerar sin verklighet. Trots oenigheter om socialkonstruktivismens grundläggande betydelse menar Burr att författare inom området sammanlänkas genom att de accepterar en eller flera av följande premisser.⁵⁷

1.6.2.1 En kritisk inställning till objektiv kunskap

Socialkonstruktivismen utgår från ett kritiskt ställningstagande till antaganden om omvärlden och oss själva. Perspektivet utmanar föreställningen att konventionell kunskap baseras på objektivitet och iakttar ett försiktigt förhållningssätt till antaganden om vad saker och ting förefaller vara. Det sätt på vilket vi förstår vår omvärld utgör inte nödvändigtvis en spegelbild av den, utan kan betraktas som en produkt av vårt sätt att kategorisera kunskap om den. Socialkonstruktivismen ifrågasätter inte den fysiska världen som sådan, utan den betydelse vår världsuppfattning ska tillmätas. Syftet med socialkonstruktivism är således inte att finna en objektiv verklighet, utan att undersöka hur vi skapar verkligheten så att den uppfattas som objektiv och självklar.⁵⁸

1.6.2.2 Historisk och kulturell specificitet

Socialkonstruktivismen utgår vidare från premissen att vi förstår verkligheten genom kategorier och koncept, vilka är historiskt och kulturellt förankrade. Till exempel beror uppfattningen av begreppen ”kvinna och man” eller ”barn och vuxen” på var i världen och under vilken tid uppfattaren lever. Kunskap anses således relativ och beroende av den historiska perioden samt omgivande kulturen, vilken innefattar sociala och ekonomiska konstellationer. Kunskap inte är bara specifik utifrån dessa faktorer, utan en produkt av dem.⁵⁹

⁵⁶ Søren Barleboo Wenneberg, *Socialkonstruktivism – positioner, problem och perspektiv*, första upplagan, Liber ekonomi, Malmö, 2001, s. 10.

⁵⁷ Burr 2015, s. 2.

⁵⁸ Burr 2015, s. 2-3.

⁵⁹ Burr 2015, s. 3-4.

1.6.2.3 Kunskap upprätthålls genom sociala processer

Kunskap om verkligheten skapas genom *konstruktion*. Människan fabricerar sin version av kunskap genom daglig social interaktion med andra människor. Social interaktion i dess alla former, särskilt språk, är därmed intressant inom socialkonstruktivismen. Vår uppfattning om fakta, som tidigare nämnt varierar utifrån historisk period och kultur, kan betraktas som tillfälligt accepterade världsuppfattningar. De är produkter av sociala processer genom vilka människor har interagerat med varandra. Burr exemplifierar premissen med begreppet dyslexi enligt följande. Dyslexi kan betraktas som ett fenomen som har skapats genom utväxlingar med personer som upplever problem med att läsa och skriva, deras familjer, vänner och personer som undervisar dem eller erbjuder diagnostiska tester.⁶⁰

Språk betraktas som ett av de främsta medlen för att människor ska kunna konstruera uppfattningar om omvärlden. Interaktion knyter nämligen an till kommunikation. Socialkonstruktivismen betonar språkets performativa roll och är intresserad av praktiska konsekvenser av språkbruk.⁶¹ Burr anser att vi föds in i en verklighet där konceptuella ramar och kategorier redan existerar och används av människor i vår omgivning. De behövs för att vi ska förstå vår verklighet och kunna uttrycka våra erfarenheter. Dessa koncept och kategorier skapas inte genom att de lämpligen och lägligen "hittas". De skapas genom att människor utvecklar dem, delar språk och kultur.⁶²

1.6.2.4 Samverkan mellan kunskap och socialt handlande

Vår uppfattning om världen består av sociala konstruktioner som alla leder till olika typer av sociala handlingar. Dessa konstruktionerna och handlingar leder i förlängningen till att olika mönster av socialt handlande upprätthålls och exkluderas. Utifrån konstruktionerna kommer vissa handlingar att betraktas som normala och andra som onormala. Konstruktionerna är bundna till maktförhållanden, vilka inverkar och skapar implikationer om vad som är tillåtet och inte. Genom att enbart vissa handlingar accepteras bevaras de sociala mönster som anses normala samtidigt som de mönster som anses onormala exkluderas.⁶³

⁶⁰ Burr 2015, s. 3-5.

⁶¹ Burr 2015, s. 11.

⁶² Burr 2015, s. 10-11.

⁶³ Burr 2015, s. 5.

1.7 Disposition

Uppsatsen är uppdelad i fem kapitel. Nedan följer en kort redogörelse av innehållet i respektive kapitel.

I det första kapitlet ges en allmän introduktion till uppsatsen. Ämnet presenteras och tillvägagångssättet ramas in. Det redogörs även för innehållet i de teoretiska utgångspunkterna.

I det andra kapitlet beskrivs processrättsliga utgångspunkter i form av grundläggande processrättsliga principer, materiell processledning och processuella grundbegrepp. Avsnitten skapar en förförståelse som är nödvändig inför uppsatsens fortsatta utredning och analys.

I det tredje kapitlet utreds den första frågeställning angående hur vi ska förstå notoriska omständigheter. Kapitlet inleds med en redogörelse för lagrum och förarbetsuttalanden och övergår därefter till att presentera praxis och doktrin.

I det fjärde kapitlet behandlas den andra, tredje och fjärde frågeställningen. Notoriska omständigheter analyseras utifrån rättssäkerhet och socialkonstruktivism, samt i förhållande till materiell processledning.

I det femte kapitlet presenteras avslutande reflektioner och slutsatser baserat på den utredning och analys som utförts.

2. Processrättsliga utgångspunkter

2.1 Grundläggande processrättsliga principer

Processrätten har sedan länge präglats av allmänna rättsprinciper som återfinns i rättegångsbalken. De processrättsliga principerna är av grundläggande systematisk betydelse för allmänna processers genomförande.⁶⁴ Den principfasta processordningen kan således anses utgöra ett fundament för processrätten. Rättsordningen måste vila på grundläggande principer som kvarstår över tid för att åstadkomma ett fungerande domstolsväsende. De grundläggande principerna i svensk rättsordning är flera och ska tillgodose skilda syften. Det övergripande syftet är emellertid alltid att främja en snabb, effektiv och säker process.⁶⁵ Att känna till de viktigaste principerna och de skäl som ligger bakom dem underlättar förståelsen för många förfarandereglerens uppbyggnad. De processrättsliga principerna har mjukats upp med åren och försetts med undantag i syfte att öka utrymmet för flexibilitet i rättsliga förfaranden. Rätten har därmed fått större möjligheter att beakta parternas önskemål om hur rättsliga förfaranden ska utformas.⁶⁶ Notorietetsregleringen samspelar, liksom andra rättsregler, ständigt med principerna i det processrättsliga systemet. Flera av principerna kommer att beröras under kapitel 3-4. Låt oss därför ta en titt på några av principerna och hur de präglar brottmålsprocessen.

2.1.1 Dispositionsprincipen

En processordning som präglas av dispositionsprincipen kännetecknas av att parterna till stor del disponerar över processen. Rätten är på så vis bunden av parternas yrkanden och åberopanden. I svensk processrätt är dispositionsprincipen den förhärskande. Inom ramen för olika processformer görs sedan undantag som innebär att officialprincipen ges ett större eller mindre utrymme.⁶⁷

I brottmål sammanhänger dispositionsprincipens användning med brottmålsprocessens akusatoriska uppbyggnad, vilken innebär att en huvudförhandling ska utgöra en förhandling mellan åklagaren och den åtalade som framförs inför domstol. Åklagaren och den tilltalade har ställning som parter och kan vara aktivt verksamma, exempelvis genom att förebringa bevisning. Domstolens roll är inskränkt till att leda huvudförhandlingen. Genom denna

⁶⁴ Per Olof Ekelöf, Henrik Edelstam, Lars Heuman & Mikael Pauli, *Rättegång, första häftet*, nionde upplagan, Wolters Kluwer, Stockholm, 2016, s. 59.

⁶⁵ Mellqvist 2015, s. 29. Se även prop. 1931:80 s. 82-83.

⁶⁶ Lars Heuman, *Process- och straffrätt för juridisk översikt kurs*, Tjugofjärde upplagan, Wolters Kluwer, Stockholm, 2017, s. 19.

⁶⁷ Mellqvist 2015, s. 42-43.

uppbyggnad handläggs brottmål som tvåpartsprocesser. Det innebär vidare att utredningsansvaret i brottmålsprocesser huvudsakligen ligger på parterna, i synnerhet på åklagare och polis.⁶⁸ I brottmålsprocessen gäller dispositionsprincipen emellertid i mindre utsträckning än i dispositiva och indispositiva tvistemål. Rätten är till exempel inte bunden av den tilltalades erkännande, påföljden får fastställas ex officio och rätten kan – oberoende av parts yrkande – ogilla åtalet på grund av preskription, nödvärn eller andra sådana omständigheter som utesluter straffbarhet.⁶⁹

2.1.2 Officialprincipen

Officialprincipen är en processrättslig princip som innebär att rätten får eller ska vidta en processhandling av egen drift. Agerandet motiveras av att det finns så viktiga allmänna intressen att man inte kan tillåta parterna att i vissa viktiga avseenden styra processen. Allmänna intressen som antas bära upp lagstiftningen på det ifrågavarande området skulle annars riskera att inte slå igenom. Sådant som ur allmän synpunkt bör få genomslag anses inte få förhindras från att slå igenom. I brottmål är medgivanden och eftergivanden således inte bindande för domstolen. Parterna kan inte heller göra bindande dispositioner genom erkännanden av rättsfakta, bevisfakta och hjälpfakta. Det finns emellertid ett viktigt undantag från officialprincipens tillämpning som innebär att rätten är bunden till åklagarens gärningsbeskrivning. Rätten får inte döma över andra gärningsmoment än de som åklagaren har åberopat.⁷⁰

2.1.3 Principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration

Den nuvarande rättegångsbalken, som trädde i kraft år 1948, var en kraftig reaktion mot den omfattande skriftlighet som tidigare förekommit. Principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration blev ett signum för den nya rättegångsbalken och fick ett stort praktiskt genomslag.⁷¹

2.1.3.1 Muntlighet

Muntlighetsprincipen är en bärande processrättslig princip som återfinns i flera lagrum i rättegångsbalken.⁷² I brottmålsprocesser framgår muntlighetsprincipens huvudregel i 46 kap. 5 § RB. Av stadgandet följer att vittnen och parter ska höras muntligen, samt att parterna i

⁶⁸ Ekelöf m.fl. 2016, s. 70-71.

⁶⁹ Ekelöf m.fl. 2016, s. 70.

⁷⁰ Se 30 kap. 3 § RB och Lindell 2007, s. 158-159.

⁷¹ Mellqvist 2015, s. 34.

⁷² Cecilia Renfors, *Varför muntlighet?*, SvJT 100 år (festschrift), 2016, s. 327.

huvudregel inte får ge in eller läsa upp skriftliga inlagor. Muntlighetsprincipen tar således sikte på att huvudförhandlingen ska genomföras under muntliga former.⁷³ Principen kan betraktas som en konsekvens av att rätten, i enlighet med omedelbarhetsprincipen, ska döma på grundval av vad de sett och hört under huvudförhandlingen. Ett muntligt förfarande motiveras av att det underlättar för rättens ledamöter att tillgodogöra sig bevismaterialet. Parterna anses likaså kunna ha svårt att tillgodogöra sig uppläsningar av längre inlagor med komplicerat innehåll.⁷⁴

Muntlighetsprincipen är inte sällan föremål för rättspolitiska diskussioner. Frågor uppstår i skiljelinjen mellan mål som är av sådant slag att de kan avgöras utan huvudförhandling och mål som har mycket skriftliga inslag men kräver sammanträde. Det finns en strävan efter ökad effektivitet och förkortade handläggningstider, vilket ofta leder till önskemål om ett tillåtande av fler skriftliga inslag.⁷⁵ Muntlighetsprincipen har följaktligen mjukats upp genom åren, bland annat genom ökade möjligheter att läsa upp skrifter och ge in inlagor.⁷⁶

2.1.3.2 Omedelbarhet

Omedelbarhetsprincipen i brottmål följer av 30 kap. 2 § RB. Principen innebär att domen ska grundas på vad som förekommit vid huvudförhandlingen. Detta gäller emellertid endast i mål som avgörs genom huvudförhandling.⁷⁷ Ett syfte med omedelbarhetsprincipen är att parterna ska veta vilka omständigheter som är relevanta för målets avgörande. Omedelbarhetsprincipen kan nämligen anses innebära att även parterna blir bundna av det som förekommit under huvudförhandlingen i den mening att rätten kommer bygga sitt avgörande det. Domen ska leda till ett rättskraftigt avgörande och det blir därmed angeläget att parterna får möjlighet att föra bevisning och yttra sig om allt som är av relevant för avgörandet.⁷⁸ Ändamålen med omedelbarhetsprincipen blir även att säkerställa intresset av koncentration, det vill säga att skapa goda förutsättningar för att bevismaterialet kan värderas i ett sammanhang. På så vis får parterna också lättare att förstå vilka omständigheter som är relevanta för målet.⁷⁹ Omedelbarhetsprincipen hör därmed ihop med principerna om muntlighet och koncentration.

⁷³ Heuman 2017, s. 22.

⁷⁴ Per Olof Ekelöf, Henrik Edelstam & Mikael Pauli, *Rättegång, femte häftet*, åttonde upplagan, Norstedt, Stockholm, 2011, s. 14-15.

⁷⁵ Renfors 2016, s. 322.

⁷⁶ Heuman 2017, s. 22.

⁷⁷ Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 28.

⁷⁸ Lindell 2007, s. 169.

⁷⁹ Lindell 2007, s. 171.

Ur bevishänseende innebär omedelbarhetsprincipen att rätten endast får grunda domen på det processmaterial som lagts fram av parterna vid huvudförhandlingen och de slutsatser som rätten drar därav. Omedelbarhetsprincipen hänger ihop med den fria bevisvärderingen som tillämpas i Sverige.⁸⁰ Om legal bevisvärdering tillämpas spelar det ingen större roll om rätten grundar sin bedömning på ett vittnes muntliga utsaga eller en vittnesattest. Rätten förutsätts i sådana fall inte fästa något avseende vid omständigheter som exempelvis vittnets uppträdande under förhöret eller det sätt vittnet yttrar sig på. Sådana omständigheter får emellertid betydelse vid fri bevisvärdering, varmed rätten ska därför grunda sin dom på vad den tagit del av och iakttagit under förhandlingen.⁸¹

En konsekvens av omedelbarhetsprincipen är förbudet för domare att använda sig av sitt privata vetande i förestående process. Det privata vetandet tar sikte på kunskap om relevanta fakta som domaren kan ha fått utanför sin ämbetsutövning. Ekelöf m.fl. exemplifierar förbudet enligt följande. Anta att en domare handlägger ett mål om en entreprenadvist och att domaren varje dag går förbi det husbygge som målet handlar om. Vad domaren har sett under sin promenader får han eller hon inte lägga till grund för sin bedömning i målet. Förbudet gäller även icke-lagfarna domare såsom nämndemän och andra lekmannadomare. Till förbudet om att nyttja det privata vetandet räknas inte kännedom om omständigheter som är allmänt kända, det vill säga notoriska omständigheter, vilka kommer att behandlas närmare under kapitel 3.⁸²

2.1.3.3 Koncentration

Koncentrationsprincipen i brottmål kommer till uttryck i 46 kap. 11 § RB och innebär att huvudförhandlingen i regel ska ske utan onödiga uppehåll och så långt som möjligt i ett sammanhang. Principen innebär därmed att det processmaterial som ligger till grund för domen måste läggas fram vid en sammanhängande huvudförhandling. Principen motiveras av att rätten kan utföra säkrare bedömningar av bevismaterialet vid koncentrerade processer än vid olika förhandlingar som ägt rum under en utsträckt tidsperiod. Om bevisningen läggs fram utan avbrott i förhandlingen genereras bättre förutsättningar för rätten att minnas processmaterialet vid överläggningen, vilken vanligtvis sker i nära anslutning till huvudförhandlingens slut.⁸³

⁸⁰ I Sverige tillämpas principen om fri bevisprövning. Det innebär att det inte råder någon begränsning i fråga om vilken bevisning som får läggas fram (fri bevisföring) och att rätten får fritt värdera den bevisning som läggs fram (fri bevisvärdering), se 35 kap. 1 § 1 st. RB och Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 34.

⁸¹ Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 28.

⁸² Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 29-30. Notorietetsregleringen kommer att behandlas ingående under avsnitt 3.

⁸³ Heuman 2017, s. 20-21.

En konsekvens av koncentrationsprincipen är att parterna måste planera sin processföring.⁸⁴ Huvudförhandlingen får bara skjutas fram under vissa förutsättningar, exempelvis om den tilltalade inte infinner sig eller om en parten vill anföra ny bevisning och motparten är i behov av anstånd för att bemöta bevisningen.⁸⁵ Om förhandlingen skjuts upp på ena partens begäran måste en ny förhandling hållas senare och den bevisning som tagits upp vid det första tillfället måste i regel läggas fram igen. Om förhørsutsagor upptagits med ljud och bild kan det emellertid räcka med att spelas upp dessa vid den nya huvudförhandlingen.⁸⁶

2.1.4 Kontradiktionsprincipen

Kontradiktionsprincipen innebär att parterna ska få del av allt processmaterial som läggs fram i målet och ges möjlighet att yttra sig över det. Därvid följer även att ingen ska dömas ohörd. Grundsatsen kommer inte till uttryck genom någon allmän bestämmelse i rättegångsbalken, utan följer av artikel 6 i Europakonventionen och artikel 47 i Europastadgan om rätten till en rättvis rättegång. Kontradiktionsprincipen uppenbarar sig främst vid muntliga förhandlingar. Motsvarande tillvägagångssätt gäller emellertid även vid skriftlig domstolshandläggning, då inlagor eller andra dokument som ges in till rätten av ena parten ska skickas till den andra parten för yttrande inom en av rätten bestämd tidsfrist.⁸⁷

Kontradiktionsprincipen har ett grundläggande rättssäkerhetssyfte då principen ska skapa förutsättningar för materiellt riktiga domar. Det anses viktigt att varje part ges möjlighet att överväga vad han eller hon vill tillföra i målet med anledning av vad motparten anför. Att parterna ges möjlighet att bemöta processmaterial efter nödvändig betänketid krävs för att parterna ska få reella möjligheter att ta ställning till frågor som föranletts av motpartens processföring. Det är i förlängningen en förutsättning för att kunna hävda sin rätt på ett fullgott sätt. I praktiken kan det emellertid vara svårt att förutse vad som kommer att komma fram under en huvudförhandling, exempelvis då vittnen lämnar överraskande uppgifter. Parterna eller partsombuden kan i sådana fall tvingas lägga om sin processföring snabbt, vilket minskar utrymmet för de reella möjligheterna till kontradiktion.⁸⁸

⁸⁴ Heuman 2017, s. 21.

⁸⁵ Jfr. 46 kap. 2 § RB.

⁸⁶ Heuman 2017, s. 21.

⁸⁷ Heuman 2017, s. 19.

⁸⁸ Heuman 2017, s. 19-20.

2.2 Materiell processledning

Materiell processledning kan aktualiseras under såväl målets beredningsstadium som huvudförhandlingen. I 45 kap. 10 § 2 st. RB behandlas förberedelsestadiet och rättens ansvar för att målet förbereds på ett ändamålsenligt sätt. Av lagrummet framgår följande.

Rätten ska allt efter målets beskaffenhet verka för att målet förbereds så att huvudförhandlingen kan genomföras på ett ändamålsenligt sätt. Rätten ska också se till att inget onödigt dras in i målet samt genom frågor och påpekanden verka för att yrkanden och inställningar samt grunderna för dessa blir klarlagda och att parterna anger vilken bevisning de vill åberopa. Om det behövs får rätten förelägga den tilltalade att skriftligen redovisa sin inställning till åtalet och grunden för den.

Sedan lagändringen som trädde i kraft den 1 juli 2022 innehåller bestämmelsens andra mening en uttrycklig reglering av rättens ansvar för materiell processledning. Tidigare fanns endast en bestämmelse om materiell processledning vid huvudförhandlingen, vilken ansågs analogt tillämplig under förberedelsen.⁸⁹ De senaste årens utveckling med allt fler stora och komplicerade brottmål har emellertid medfört ökade krav på att rätten aktivt ska vidta förberedande åtgärder före huvudförhandlingen. Yrkanden, inställningar och grunder kan behöva redas ut för att rätten och parterna ska ha klart för sig vilka frågor som ska prövas i målet. Behovet av förberedande åtgärder är som tidigare nämnt särskilt påtagligt i omfattande eller komplicerade mål, men åtgärderna kan också fylla en funktion i mål av enklare beskaffenhet. Funktionerna är huvudsakligen processekonomiskt motiverade. Mål som inte är tillräckligt förberedda när huvudförhandlingen inleds riskerar att ta längre tid än planerat och nödvändigt. Detta kan medföra att huvudförhandlingen blir utdragen eller ställs in, vilket drabbar samtliga processsubjekt, ökar de statliga utgifterna för rättsliga biträden och tar stora resurser i rättsväsendet i anspråk. Det är således viktigt att skapa förutsättningar för att huvudförhandlingen kan hållas så koncentrerad som möjligt.⁹⁰

⁸⁹ Prop. 2021/22:186 s. 96.

⁹⁰ Prop. 2021/22:186 s. 97.

I 46 kap. 4 § 2 st. RB regleras materiell processledning under huvudförhandlingen. Bestämmelsen lyder enligt följande.

Rätten skall också se till att målet blir utrett efter vad dess beskaffenhet kräver och att inget onödigt dras in i målet. Genom frågor och påpekanden skall rätten försöka avhjälpa otydligheter och ofullständigheter i de uttalanden som görs.

Ett ingripande med materiell processledning kan vid huvudförhandlingen, likt förberedelsestadiet, vara påkallat för upprätthållandet av processrättsliga principer eller beaktandet av processekonomiska skäl. Anta att det föreligger oklarheter i åklagarens gärningsbeskrivning eller sakframställning. Domaren bör i en sådan situation fråga åklagaren om situationen ska förstås som att åklagaren åberopar ett nytt gärningsmoment eller frånfaller ett i stämmningsansökan angivet gärningsmoment. Rätten är som tidigare nämnt bunden av åklagarens gärningsbeskrivning i enlighet med dispositionsprincipen och får således inte döma över andra gärningsmoment än de som åberopats under huvudförhandlingen. Det ligger även i domarens intresse att se till att den tilltalade får klart för sig vilka gärningsmoment som han eller hon ska försvara sig mot i enlighet med kontradiktionsprincipen. Om domaren inte agerar processledande i en sådan situation finns risk att rätten tvingas ogilla åtalet. Åklagaren justerar då sannolikt åtalet i sitt överklagande till nästa instans och staten belastas med en ny kostnadskrävande process.⁹¹

Frågan om hur domarens ansvar för materiell processledning ska gestalta sig har varit föremål för omfattande diskussion och det råder delade meningar. I motiven till 46 kap. 4 § RB skriver departementschefen att frågor om materiella processledning huvudsakligen ska lösas i den praktiska rättstillämpningen. Lagstiftaren har vidare uttalat att rätten i första hand bör uppmärksamma parterna på eventuella brister i utredningen, till exempel behovet av ytterligare bevisning eller kompletterande frågor till en förhörsperson. Endast i undantagsfall eller om parterna inte agerar utifrån domarens påpekande bör rätten ex officio inhämta ytterligare bevisning eller överta ett förhör som det ankommer på parterna att utföra.⁹² Domarens frågor och påpekanden innehåller ofta vaga antydningar om att processföringen kan förbättras i viktiga avseenden.⁹³

⁹¹ Ekelöf, Edelstam & Pauli 2011, s. 200-202.

⁹² Prop. 1986/87:89 s. 109.

⁹³ Heuman 2017, s. 31.

Av motiven framgår vidare att domare får ta initiativ till materiell processledning utan att i förväg kunna bedöma till vilken parts förmån eller nackdel initiativet utfaller. I allmänhet framstår dock, enligt motiven, materiell processledning till förmån för den tilltalade som principiellt mindre tvivelaktig än materiell processledning till förmån för åklagaren.⁹⁴ Detta motiveras av att brottmålsprocessen inte får riskera att bli inkvisitorisk och att den tilltalade inte ska ha anledning att ifrågasätta domstolens opartiskhet i frågan. Det kan emellertid vara svårt att på förhand förutse om ett agerande i processledande syfte kommer att utfalla till fördel eller nackdel för den tilltalade.⁹⁵ Vid utövning av materiell processledning uttrycker sig domaren ofta försiktigt och anmodar inte parterna att lägga upp sin processföring på visst sätt för att inte framstå som partisk.⁹⁶

2.3 Processuella grundbegrepp

Processrätten har en ambition att kunna benämna alla fakta som hör till den händelse som ska bedömas, liksom alla de fakta som används vid bedömningen. Det tycks inte få finnas fakta utan namn. En avsaknad av benämningar skulle förhindra, försvåra och störa användningen av det processrättsliga systemet bestående av regler och principer som ska tillämpas på olika slags fakta.⁹⁷ Processrätten innehåller således en mängd faktaindelningar och begrepp, vilka är nödvändiga för att en dom ska kunna meddelas i enlighet med de regler som finns i rättegångsbalken. Inför hanteringen av notorietetsregleringen är även en viss förförståelse av den processrättsliga begreppsexercisen nödvändig. Mot bakgrund av förarbetsuttalandena till notorietetsregleringen, som kommer att presenteras senare, är de flesta författare nämligen överens om att notorietetsregleringen omfattar både *fakta* och *erfarenhetssatser*.⁹⁸ Nedan följer en kort redogörelse av dessa begrepp och några närliggande begrepp. De begreppsmässiga skillnaderna har störst teoretisk och praktisk betydelse i tvistemål. I brottmål kan parterna, som tidigare nämnt, inte kan göra bindande dispositioner genom erkännanden av rättsfakta, bevisfakta och hjälpfakta. Undantag råder för åklagarens gärningsbeskrivning, vilken alltid är bindande.⁹⁹ Det faktum att notorietetsregleringen är tillämplig i både brottmål och tvistemål,

⁹⁴ Prop. 1986/87:89 s. 110.

⁹⁵ Dag Victor, *Den åtalade gärningen – några tankar om utformningen av gärningsbeskrivningar*, SvJT 2020, s. 80.

⁹⁶ Heuman 2017, s. 31.

⁹⁷ Lindell 2007, s. 23.

⁹⁸ För rättsatser gäller i stället 35 kap. 2 § 2 st. RB. Rättsregler kan visserligen vara notoriska, men rättsregelns närmare innehåll anses inte vara notoriskt. Rätten ska känna till eller ta reda på innehållet i enlighet med principen om *jura novit curia*, se Lindell 2007, s. 60.

⁹⁹ Se avsnitt 2.1.2.

och hanteras utifrån denna premiss i rättskällorna, gör emellertid att en kort redogörelse är nödvändig.

2.3.1 Yrkande, grund och bevisfakta

Ett *yrkande* är en begäran riktad till domstolen om att rätten ska fatta ett visst avgörande. Yrkanden kan vara såväl processuella som materiella. I brottmål måste det alltid finnas ett ansvarsyrkande om brott. Till stöd för yrkandet kan en part framföra rättsfakta, erfarenhetssatser och rättsregler. När dessa framförs vidtas en processhandling som kallas för *åberopande*, vilken betraktas som en slags motivering för yrkandet. Ett rättsfaktum som åberopas brukar kallas för en *grund*.¹⁰⁰

Inom processrätten skiljer man mellan olika slags omständigheter; direkt och indirekt relevanta omständigheter. Ett direkt relevant faktum är ett *rättsfaktum* och ett indirekt relevant faktum är ett *bevisfaktum*. Både rättsfaktum och bevisfaktum avser faktiska omständigheter, det vill säga inte rättsliga förhållanden såsom rättsregler. Ett rättsfaktum ska ha en direkt betydelse för den rättsföljd som är knuten till en parts yrkande. Rättsfakta kan delas upp i abstrakta rättsfakta och konkreta rättsfakta. Abstrakta rättsfakta utgör direkt relevanta omständigheter som kan utläsas i rättsregler, det vill säga rekvisit. Konkreta rättsfakta utgör konkreta omständigheter i det enskilda fallet som uppfyller rekvisiten. Ett bevisfaktum har i stället indirekt betydelse för rättsföljden. Indirekt relevanta omständigheter (bevisfakta) utgör på så sätt bevis för direkt relevanta omständigheter (rättsfakta). Betydelsen av ett visst bevisfaktum beror på dess *bevisvärde*.¹⁰¹ Den fakta som sägs höja eller sänka bevisvärdet kallas vidare för *hjälpfakta*.¹⁰²

Låt oss exemplifiera med misshandel i 3 kap. 5 § brottsbalken (1962:700) (BrB). Bestämmelsen innebär att den som tillfogar någon annan kroppsskada, sjukdom, smärta, försätter personen i vanmakt eller något annat sådant tillstånd ska dömas för misshandel. Ett av rekvisiten är kroppsskada (abstrakt rättsfaktum). En omständighet som kan konstituera en kroppsskada är ett blåmärke (konkret rättsfaktum). För att styrka blåmärket presenteras ett läkarintyg (bevisfaktum). Läkarens kompetens och erfarenhet höjer läkarintygets bevisvärde (hjälpfaktum).

¹⁰⁰ Ekelöf m.fl. 2016, s. 40-41.

¹⁰¹ Ekelöf m.fl. 2016, s. 42-43.

¹⁰² Lindell 2007, s. 22.

2.3.2 Erfarenhetssatser och dess gränsdragning mot fakta

Edelstam definierar erfarenhetssatser med utgångspunkt i kännetecknen som framhållits i doktrin enligt följande.

En hypotetisk sats av abstrakt karaktär innehållande påstående om att en företeelse med viss grad av sannolikhet skulle medföra en annan företeelse, där påståendets grund utgörs av ett visst erfarenhetsmaterial till vilket båda företeelserna skulle kunna härledas.¹⁰³

Ekelöf m.fl. förklarar att erfarenhetssatser grundar sig på induktion, varigenom enskilda iakttagelser leder till en slutsats om ett generellt samband.¹⁰⁴ Det är den generella karaktären som skiljer erfarenhetssatser från utsagor om det konkreta fallet, vilka i stället kan hänföras eller subsumeras under erfarenhetssatsen.¹⁰⁵ Lindell anför likaså att erfarenhetssatser utgör generaliseringar som är mer eller mindre starkt vetenskapligt underbyggda.¹⁰⁶ Begreppet ger uttryck för ”hur saker och ting brukar vara”.¹⁰⁷ Påståendet ”solen stiger upp varje dag” är ett exempel på en erfarenhetssats, eftersom den i generella termer anger hur något brukar ligga till.

Erfarenhetssatser tenderar att misstas för fakta. Lindell exemplifierar med påståendet ”människor är dödliga”, vilket kan uppfattas som ett påstående om ett faktum trots att det är en erfarenhetssats. Om undersatsen ”Christian är människa” adderas och påståendet därvid ändras till ”Christian är dödlig” har satsen konkretiserats och omvandlas till en utsaga om ett konkret fall, det vill säga ett faktum grundat på erfarenhetssatsen. Distinktionen kan framstå som svår, men det är viktigt att skilja mellan fakta och erfarenhetssatser. Ur processuell synvinkel är särskiljningen exempelvis viktig då erfarenhetssatser som kräver särskilda kunskaper ska bevisas med sakkunniga, inte vittnen. De ska enbart uttala sig om fakta. Gränsdragningen kan även synliggöras i förhållande till bildandet av sedvanerätt, eftersom det som framstår som ”vanligt förekommande” utifrån empiriska observationer av samband kan förvandlas till sedvanerätt.¹⁰⁸

¹⁰³ Henrik Edelstam, *Sakkunnigbeviset: en studie rörande användningen av experter inom rättsväsendet*, diss., Uppsala universitet, Iustus, Uppsala, 1991, s. 112.

¹⁰⁴ Ekelöf m.fl. 2016, s. 281.

¹⁰⁵ Lindell 2007, s. 21-22.

¹⁰⁶ Ekelöf m.fl. 2016, s. 281.

¹⁰⁷ Lindell 2007, s. 21.

¹⁰⁸ Lindell 2007, s. 59-60.

3. Notorietetsregleringen

3.2 Lagrum och förarbetsuttalanden

Den 29 november 1938 presenterade processlagsberedningen (PLB) sitt förslag till en ny rättegångsbalk, vilken kom att träda i kraft den 1 januari 1948. Förslaget innebar omfattande och djupgående förändringar av den tidigare processordningen.¹⁰⁹ En uttrycklig reglering av notoriska omständigheter existerade inte i 1734 års lag, utan notorietetsregleringen infördes först i samband med den nya rättegångsbalken. Regleringen återfinns i 35 kap. 2 § 1 st. RB och lyder: ”För omständighet, som är allmänt veterligt, kräves icke bevis”. Paragrafen är systematiskt insorterad under rättegångsbalkens 35:e kapitel, vilket hanterar bevisregler som är tillämpliga i både brottmål och tvistemål. Av bestämmelsens formulering framgår att notoriska omständigheter inte kräver bevis, vilket utgör ett undantag till den bevisbörda som annars föreligger, jfr. NJA 1980 s. 725.¹¹⁰

Likt bestämmelsens formulering är förarbetsuttalandena fåordiga. I motiven till 35 kap. 2 § 1 st. RB uttalar PLB följande.

Den i paragrafen intagna föreskriften, att notorisk omständighet icke behöver bevisas, gäller såväl fakta som erfarenhetssatser. Såsom notorisk har betecknats omständighet, som är allmänt veterlig. I viss omfattning bör med notoriska omständigheter jämföras vad domaren under sin ämbetsutövning omedelbart iakttagit.¹¹¹

Av uttalandet kan konstateras att regleringen om notoriska omständigheter omfattar både fakta och erfarenhetssatser. Detta vidgar bestämmelsen tillämplighet, eftersom omständigheter vanligtvis syftar till fakta. Att notoriska omständigheter i viss mån bör jämföras med vad domaren under sin ämbetsutövning omedelbart iakttagit refererar till vad som i doktrin benämns *domstolsnotorietet*.¹¹² Förarbetena ger ingen närmare information om vilken sorts kunskap som domare ex officio får använda, liksom under vilka förutsättningar användningen får ske. Domstolsnotorietet kommer därmed att utredas närmare under avsnitt 3.4.5.

¹⁰⁹ Nils Berlin, *Processlagsberedningens förslag till ny rättegångsbalk*, SvJT 1940 s. 51.

¹¹⁰ I avgörandet NJA 1980 s. 725 började HD formulera beviskravet i brottmål; ”ställt utom rimligt tvivel”.

¹¹¹ SOU 1938:44 s. 379.

¹¹² Se exempelvis Lindell 2007, s. 53 & Fitger m.fl. 2023.

PLB berör även notoriska omständigheter i motivuttalandena till 35 kap. 1 § RB. Paragrafens första stycke stadgar att rätten ska avgöra vad som är bevisat i målet efter en samvetsgrann prövning av allt som förekommit, vilket är ett uttryck för den principerna om fri bevisföring och fri bevisvärdering.¹¹³ Av andra stycket framgår att det som är stadgat om verkan av viss slags bevisning gäller. Stycket pekar på att det finns regler om hur viss typ av bevisning ska hanteras.¹¹⁴ I motivuttalandet kan följande läsas.

Det åligger domaren att för sig själv och även i domskälen klarlägga de olika grunder, på vilka han stöder sin övertygelse. Av den uppställda regeln följer, att domaren vid bevisprövningen är begränsad till det material, som framkommit i rättegången, och sålunda icke får på annat sätt skaffa sig kännedom om relevanta omständigheter. Detta hindrar icke, att han tager hänsyn till omständigheter, som äro allmänt veterliga, eller till erfarenhetssatser, som äro kända för honom. I den mån dessa erfarenhetssatser falla utom området för allmän bildning och livserfarenhet, bör domaren icke lita endast på sin egen sakkunskap.¹¹⁵

Ett liknande uttalande framgår av specialmotiveringen till 17 kap. 2 § RB. Lagrummet ger uttryck för omedelbarhetsprincipen i tvistemål, men är trots detta vägledande. I förarbetena till 30 kap. 2 § RB, som föreskriver omedelbarhetsprincipen i brottmål, skriver lagstiftaren nämligen att lagrummen överensstämmer med varandra. Uttalandet syftar på notorietetsregleringen, vilken som tidigare nämnt omfattar både tvistemål och brottmål.

Det på grundsatserna om rättegångens muntlighet, omedelbarhet och koncentration byggda förfarandet innebär bland annat, såsom framhållits i redogörelsen för förslagets huvudgrunder, att rättens avgörande skall ske omedelbart på grund av vad vid huvudförhandlingen förekommit. Det material, som framkommit under målets förberedelse, får sålunda icke utan vidare läggas till grund för avgörandet utan endast om och i den mån det ånyo förebringas vid huvudförhandlingen. Ej heller får avgörandet grundas å material, som rättens ledamöter kunna ha inhämtat utanför målet; såsom i annat sammanhang

¹¹³ Peter Borgström, kommentar till 35 kap. 1 § 1 st. RB, Karnov (JUNO), hämtad 2023-11-03.

¹¹⁴ Peter Borgström, kommentar till 35 kap. 1 § 2 st. RB, Karnov (JUNO), hämtad 2023-11-03.

¹¹⁵ SOU 1938:44 s. 378.

framhålles hindrar detta emellertid icke, att hänsyn tages till omständigheter, som äro allmänt veterliga, eller till allmänna erfarenhetssatser.¹¹⁶

Dessa förarbetsuttalanden anger alltså att domaren, utan hinder av omedelbarhetsprincipen, får lägga notoriska omständigheter och erfarenhetssatser till grund för domen. Uttalandena kommer att beröras vidare i förhållande till doktrin under avsnitt 3.4.2.

3.3 Finns det någon praxis?

Notorietetsregleringen är som tidigare nämnt sparsamt behandlad inom rättskällorna och har därvid inte satt några beaktansvärda spår i rättstillämpningen. Det saknas avgöranden från HD med notorietetsregleringen som prejudikatfråga. Det råder också en generell avsaknad av uttryckliga och förklarande tillämpningar av 35 kap. 2 § 1 st. RB i underrättspraxis. Detta innebär naturligtvis inte att notorietetsregleringen inte tillämpas. Lindell pekar på att rätten ofta och oundvikligen befattar sig med notoriska omständigheter och erfarenhetssatser vid överläggningar och domskrivning. Eftersom det notoriska anses vara allmänt känt tenderar emellertid sådana omständigheter och erfarenhetssatser att läggas till grund för avgörandet utan att de uttryckligen nämns, alternativt genom ett kort konstaterande av att en viss omständighet är notorisk. Lindell menar vidare att man vid läsning av domar kan finna många antaganden om verkligheten som förefaller vara självklara, men som kanske inte skulle tåla en grundlig granskning eller undersökning.¹¹⁷ En rättsfallsstudie som undersöker sådana avgöranden skulle dock, till skillnad från ändamålet med denna uppsats, syfta till att utröna *vad* som är notoriskt, snarare än *hur* vi ska förstå notorietetsregleringen. Den sistnämnda frågeställningen gynnas snarare av en förståelse för hur notorietetsregleringen inverkar på processrättsliga principers genomslag och målets utgång. Nedan följer ett avgöranden som belyser en sådan inverkan.

3.3.1 NJA 2003 s. 486

En man stod åtalad för ett flertal sexualbrott, däribland våldtäkt mot barn. Tingsrätten friade mannen från åtalpunkten mot bakgrund av att det inte kunde anses ställt bortom rimligt tvivel att mannen begått den åtalade gärningen. Domen överklagades till hovrätten som ändrade tingsrättens dom beträffande åtalpunkten. Hovrätten dömde i stället mannen för grov våldtäkt efter att det framkommit att den tilltalade led av sjukdomen hepatit B. Omständigheten hade

¹¹⁶ SOU 1938:44 s. 212-213.

¹¹⁷ Lindell 2007, s. 62.

inte åberopats av varken åklagarsidan eller målsägandesidan, utan infördes i målet av den tilltalade. I domskälen skriver hovrätten att barnets låga ålder och smittorisken för sjukdomen är försvårande omständigheter som innebär att den tilltalade visat sådan särskild hänsynslöshet att brottet ska rubriceras som grovt. HD meddelade prövningstillstånd beträffande om hovrätten kunde lägga andra försvårande omständigheter än de som den tilltalades motparter åberopat som gärningsbeskrivning till grund för sin bedömning av om våldtäktsbrottet varit att anse som grovt.

I domskälen skriver HD att hovrätten genom materiell processledning borde ha ställt frågor till åklagaren och målsägandesidan för att klargöra vad de ansåg vara försvårande vid sidan om barnets låga ålder. Det konstateras att så inte skett och att varken åklagaren eller målsägandebiträdet på annat sätt åberopat omständigheten. HD skriver att det faktum att hepatitis B i vissa fall är en livsfarlig sjukdom var en omständighet som hovrätten ansåg som *allmänt veterlig*. HD menar vidare att även om det förhåller sig på det sättet är det betydelsefullt att klargöra om omständigheten innebär att nästan *alla* eller nästan *ingen* dör av sjukdomen, om det finns effektiva mediciner som motverkar ett dödligt sjukdomsförlopp, hur stor risken är för tillstötande komplikationer och vilka andra förhållanden som är av vikt för bedömningen av sjukdomens farlighet. HD skriver att den tilltalade i praktiken torde ha saknat möjlighet att effektivt försvara sig i detta hänseende i enlighet med kontradiktionsprincipen. Prejudikatfrågan i målet besvarades nekande och hovrätten ansågs ha begått ett rättegångsfel, varpå målet återförvisades till hovrätten.

NJA 2003 s. 486 visar att notorietetsregleringen kan påverka processrättsliga principers genomslag. I detta fall påverkades kontradiktionsprincipen, vilken som tidigare nämnt motiveras av rättssäkerhetsskäl som satts upp för att åstadkomma materiellt korrekta domar. Avgörandet är även ett exempel på hur notoriska omständigheter kan aktualisera frågor om materiell processledning. Jag kommer att återkomma till avgörandet och diskutera det i relation till notorietetsregleringen och dess förhållande till rättssäkerhetsaspekter samt materiell processledning under kapitel 4.

3.4 En doktrinär inblick

Någon närmare utläggning av vad det innebär, att en omständighet är notorisk i betydelsen av allmänt veterlig, har ej lämnats och uppenbarligen ej kunnat lämnas; en sådan utläggning hör till teorin och kan ej upptagas i en lag.¹¹⁸

Att närmare precisera vad som utgör notoriska omständigheter tycks i samband med den nya rättegångsbalkens utarbetning ha lämnats åt doktrin. Den rättsvetenskapliga litteraturen är dock, likt praxis, sparsam vid behandlingen av notoriska omständigheter. Detta trots att rättegångsbalken trädde i kraft för cirka sjuttiofem år sedan. En doktrinär inblick ger emellertid en betydligt bredare förståelse för notorietetsregleringen än de rättskällor som tidigare redogjorts för. Det är i min mening den viktigaste kunskapskällan för att få upp ögonen för notorietetsregleringens rättsliga betydelse, notorietets komplexa karaktär och de gränsdragningsbekymmer kan uppstå. Doktrinen underlättar inte bara förståelsen för notorietetsregleringen som sådan, utan ger viss vägledning i hur vi ska hantera de problem som riskerar att uppkomma vid dess tillämpning.

3.4.1 Vilken typ av fakta och erfarenhetssatser omfattas?

En första fråga att ställa sig gällande notorietetsregleringens tillämpning är vilken typ av fakta och erfarenhetssatser som bestämmelsen omfattar, samt om det finns några generella avgränsningar att förhålla sig till. Kallenberg var särskilt framträdande i den äldre doktrinen och uttalade sig om bevisundantaget innan den nya rättegångsbalkens införande, det vill säga innan det existerande något uttryckligt stadgande om notoriska omständigheter och erfarenhetssatser. Kallenberg framhåller att det sedan länge accepterats att notoriska omständigheter inte fordrar bevis och att detta utgör en allmän grundsats.¹¹⁹ Processteorin har i Kallenbergs mening emellertid misslyckats med att skiljt mellan fakta och erfarenhetssatser, vilket har resulterat i att begreppet kommit att avse såväl dem båda. Enligt Kallenberg ska notorietetsundantaget enbart gälla fakta.¹²⁰ Denna uppfattning stöds dock inte av nutida doktrin sett till den nya rättegångsbalkens förarbetsuttalanden, enligt vilka notoriska omständigheter uttryckligen sägs omfattar både fakta och erfarenhetssatser.¹²¹

¹¹⁸ Ernst Kallenberg, *Bevisrätten i processlagberedningens förslag till rättegångsbalk*, SvJT 1940 s. 501.

¹¹⁹ Kallenberg 1931, s. 597.

¹²⁰ Kallenberg 1931, s. 597.

¹²¹ SOU 1938:44 s. 379.

Lindell menar att alla typer av fakta kan vara notoriska i den mening att de kan betraktas som allmänt kända.¹²² Frågan är vidare om det innebär att de omfattas av 35 kap. 2 § 1 st. RB och därmed inte ska bevisas. Enligt Lindell är den dominerande uppfattningen i svensk doktrin att rättsfakta ska åberopas även om de är notoriska.¹²³ Ekelöf m.fl. och Fitger m.fl. delar Lindells uppfattning och menar att det huvudsakligen är bevisfakta och hjälpfakta som åsyftas i notorietetsregleringen.¹²⁴ Vad gäller erfarenhetssatser ska dessa betraktas som *allmänna erfarenhetssatser* ifall de är notoriska. Erfarenhetssatser som inte är allmänt kända utgör i stället som *särskilda erfarenhetssatser*. Det senare begreppet syftar till erfarenhetssatser som härrör från expertkunskap och sakkunskap. Sådana erfarenhetssatser ska i regel läggas fram som bevisning i form av sakkunnigbevis.¹²⁵

Vidare anser Ekelöf att det endast är de grova dragen av en företeelse eller ett händelseförlopp som kan vara notoriskt.¹²⁶ Lindell avgränsar på liknande sätt området för det notoriska genom att utesluta fundamentala fakta, vilka kan betraktas vara så grundläggande att de inte ska räknas till området för det notoriska. Förekomsten av fundamentala fakta är en förutsättning för att vi överhuvudtaget ska kunna identifiera något som notoriskt.¹²⁷ Det handlar om grundläggande antaganden om verkligheten och gemensamma kunskaper.¹²⁸ Vad gäller den övergripande inramningen av notorietet framhåller Kallenberg vidare att det, utöver vad som är notoriskt sant, är viktigt att hålla isär det som är notoriskt osant och omöjliga fakta. Det notoriskt osanna är sådant som väl kunde vara sant men, enligt vad som är allmänt veterligt, inte är det. Omöjliga fakta strider mot erfarenhetssatser och kan inte vara sanna, vilket innebär att sådana fakta inte får läggas till grund för avgörandet.¹²⁹

3.4.2 Notorietets osynliga karaktär

Lindells syn på notorietet grundar sig i en tanke om att den juridiska världen består av en synlig och en osynlig nivå. Notorietet kan betraktas som en inkörsport till den osynliga sfären i vilken avgöranden fattas på underlag som inte är synligt. Lindell anför att förfarandet tycks ske utan att någon egentligen reflekterar över vad det betyder eller implicerar för andra omständigheter

¹²² Lindell 2007, s. 25.

¹²³ Lindell 2007, s. 82, se även Hellners som gör samma uttalande, Hellners 1998/1999, s. 571.

¹²⁴ Fitger m.fl. 2023, se även Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 58-59.

¹²⁵ Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 281.

¹²⁶ Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 59.

¹²⁷ Lindell 2007, s. 252.

¹²⁸ Lindell 2007, s. 57.

¹²⁹ Kallenberg 1931, s. 602.

som också har betydelse för avgörandet.¹³⁰ Uppdelning i en synlig och en osynlig nivå syftar till att visa att gränsdragningen mellan nivåerna i själva verket är en fråga om hur makt ska fördelas mellan domstolen och parterna, samt att sådant som tillhör den osynliga sfären faller utanför kontradiktionsprincipens tillämpningsområde.¹³¹

Ett faktum blir synligt genom noggrann analys eller genom att det omnämns, till exempel genom att en part uttryckligen åberopar ett rättsfaktum som han eller hon vill ska läggas till grund för avgörandet. Ett faktum som införs genom en slutledning blir inte synligt, såvida rätten inte talar om att så har skett. Ett sådant införande kan till exempel ske då rätten drar en bevismässig slutsats från en klausul i ett kontrakt som parterna inte alls har berört. Lindell frågar sig då vad parterna rimligen borde förstå utan att det behöver talas om för dem. Ska krav på synlighet ställas utifrån den konkreta eller typiska processen? Vilka slutsatser kan en normalt begåvad person typiskt sett dra från ett visst processmaterial? Lindell menar att frågorna knyter an till perception och tolkning, det vill säga att vi kan se olika saker trots att vi iakttar samma sak. Parterna kan exempelvis ha olika uppfattningar om vad som framgår av en viss handling. Det som den ena parten anser uppenbart framgår av handlingen kanske inte framstår som synligt överhuvudtaget för den andra parten. Den andra parten kanske ser något helt annat. Ett beaktande av perception och tolkning innebär att inget material bör tas för givet.¹³²

I distinktionen mellan det synliga och osynliga beslutsunderlaget ägnar Lindell stort fokus på begreppen ”infört” och ”förekommit”. Av 30 kap. 2 § RB framgår att domen ska grundas på vad som förekommit vid huvudförhandlingen, men undantag görs för notoriska omständigheter och erfarenhetssatser i enlighet med 35 kap. 2 § 1 st. RB. Om notoriskt beslutsunderlag har införts anses det också ha förekommit, eftersom notoriska omständigheter och erfarenhetssatser utgör en grupp fakta som alla antas ha omedelbar vetskap om och därmed inte behöver de bevisas eller förekomma. Om ett notoriskt faktum förekommer ändras inte heller dess karaktär, faktumet är fortfarande notoriskt.¹³³ Att det föreligger en notorisk omständighet eller allmän erfarenhetssats innebär således inte bara att denna inte behöver bevisas, utan även att rätten får *grunda sin dom* på den trots att den inte har nämnts vid huvudförhandlingen.¹³⁴ Denna uppfattning kan även utläsas i förarbetena till 35 kap. 1 § och 17 kap. 2 § RB, se avsnitt 3.2.

¹³⁰ Lindell 2007, s. 252.

¹³¹ Lindell 2007, s. 254.

¹³² Lindell 2007, s. 36-37.

¹³³ Lindell 2007, s. 136.

¹³⁴ Lindell 2007, s. 136.

Ekelöf m.fl., Fitger m.fl. och Hellners är alla av denna uppfattning och hänvisar till förarbetsuttalandena.¹³⁵ Även Kallenberg har gett uttryck för uppfattningen, innan rättegångsbalken och dess förarbeten utformades. Kallenberg menar att det är en rätt för domstolen som inte kan förnekas.¹³⁶

3.4.3 Notorietet som svårhanterligt fenomen

Fitger m.fl. framhåller att det sannolikt är betydligt vanligare än allmänheten tror att domstolar grundar sitt avgörande på notoriska fakta och erfarenhetsatser som inte uttryckligen omnämns i målet. Det bör även vara vanligt att parter säger sig vitsorda fakta som framkommer i målet, men som i själva verket är notorisk och således inte behöver bevisas. De notoriska omständigheterna är många och bör i de flesta fall vara självklara.¹³⁷ Ekelöf framhåller att processföringen skulle bli onödigt omständlig om det alltid krävdes att alla omständigheter skulle förekomma vid huvudförhandlingen. Att tvingas bevisa notoriska omständigheter vid en huvudförhandling skulle ge upphov till ett processekonomiskt vansinne.¹³⁸ Området för det notoriska är alltså vidsträckt och notorietetsregleringen medför betydelsefulla processekonomiska fördelar. I doktrin pekar flera författare dock på notorietetsregleringen även är förenad med en rad svårigheter som vi ska titta närmare på.

Kallenberg beskriver notoriska fakta som ett ”relativt väsen”.¹³⁹ Ekelöf m.fl. och Fitger m.fl. lyfter likaså relativitet och sätter det i ljuset av den problematik som kan uppstå vid bestämmandet av vad som är notoriskt. Tveksamhet och osäkerhet över huruvida ett visst faktum är notoriskt beskrivs kunna uppstå i diverse situationer. Till svårigheten hör att notorietet skriftar utifrån yttre omständigheter såsom tid- och rum. Vad som är notoriskt växlar ständigt med tiden och är beroende av vart uppfattaren befinner sig. Vad som är notoriskt i ett visst mål behöver därmed inte vara det i ett annat.¹⁴⁰ Lindell exemplifierar rumsaspekten med att det är notoriskt för Uppsala tingsrätt, men inte Faluns tingsrätt, vart järnvägsstationen i Uppsala ligger. Tidsaspekten kan exemplifieras i förhållande till bibelkunskap; de äldre generationernas kunskaper är större än de yngres.¹⁴¹ Fitger m.fl. belyser likaså relativiteten genom att anföra att man i en process framför en specialiserad domare och med specialiserade

¹³⁵ Se Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 58, Hellners 1998/1999, s. 568-569 och Fitger m.fl. 2023.

¹³⁶ Kallenberg 1931, s. 606.

¹³⁷ Fitger m.fl. 2023.

¹³⁸ Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 58 och Fitger m.fl. 2023.

¹³⁹ Kallenberg 1931, s. 602.

¹⁴⁰ Fitger m.fl. 2023 och Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 58-59.

¹⁴¹ Lindell 2007, s. 61.

parter och ombud kan tillåta notoriska fakta och erfarenhetssatser som inte skulle vara notoriska i en annan process. Fitger m.fl. understryker att man i sådana processer emellertid behöver beakta offentlighetsprincipen, vilken innebär att parterna inte får uttrycka sig på ett så obegripligt sätt att förhandlingsoffentligheten åsidosätts.¹⁴²

Kallenberg anser att notoriska fakta kan uppstå på två sätt: genom att något omedelbart iakttas av ett större antal människor, eller genom att kännedom därom har spridits och omständigheterna är sådana att uppgifterna anses trovärdiga. Den senare källan till notorisk kunskap innebär risk för bildandet av felaktiga uppfattningar.¹⁴³ Lindell pekar likaså på att det finns risk för att felaktig information tas för given. Om allmänna påståenden tas för givna ökar risken för att domstolen i nästa led inför fler felaktiga fakta. Om det första antagandet är oriktigt riskerar oriktigheter att staplas på varandra. Detta kan vara svårt att märka om påståendena är mycket generellt utformade. Sådana omständigheters påverkan på utgången i målet kommer emellertid att bero på vilken *relevans* de notoriska omständigheterna har i målet. Om det notoriska ligger till grund för allmänna resonemang borde parterna inte fästa särskild stor vikt vid det och målets utgång kommer inte påverkas i nämnvärd utsträckning. Om en viss notorisk omständighet har stor betydelse i målet finns det däremot ett behov av att utreda omständigheten närmare, vilket kan medföra att omständigheten förlorar sin notoriska karaktär. Lindell menar att begreppet notorietet innehåller ett *relevanskriterium*. Ett faktum som har liten betydelse i ett mål skulle kunna betraktas som notorisk. Samma faktum skulle dock kunna omvandlas och betraktas som icke-notorisk om det intog en central betydelse i målet.¹⁴⁴ Omständighetens relevans för målet kan således inverka på graden av notorietet.

Till svårigheten att bestämma huruvida omständigheter och erfarenhetssatser är notoriska hör enligt Lindell även det faktum att det notoriska inte bara tenderar att vara osynliga, utan har en omedveten sida. Notorisk kunskap förekommer i form av stereotyper, värden, normer, kulturkännedom, uppfostran och mycket mer. Detta är kunskap som formar oss som individer och som vi bär med oss i livet. Vi behöver inte tala med varandra för att förstå och bekräfta omedveten kunskap. Omedveten och outtalad kunskap kan emellertid få stor betydelse i möten mellan människor, däribland domstolsprocesser. Betydelsen av omedveten kunskap uppenbarar sig särskilt när vi förflyttar oss från en kultur till en annan. I dessa situationer upptäcker vi att

¹⁴² Fitger m.fl. 2023.

¹⁴³ Kallenberg 1931, s. 599.

¹⁴⁴ Lindell 2007, s. 112.

andra människor kan se, göra och uppfatta saker på annat sätt. Den verklighet vi tar för given existerar plötsligt inte och vi känner oss lätt vilsna.¹⁴⁵

3.4.4 Domarens roll och gränsdragning mellan privat och allmänt vetande

I rättssalen bär domaren onekligen ett ansvar för hanteringen av notoriska omständigheter och erfarenhetssatser. Kallenberg anser att frågor om hur vi närmare ska bedöma notorietet och tillämpa notorietetsregleringen bör läggas i domarens händer.

Rättsvetenskapen är ej i stånd till att gifva domaren en formel, hvars tillämpning fritager honom från eller ens väsentligen för honom lättar pröfningsansvar och möda; själfva uppgiftens natur är alldeles oförenlig med en dylik formel.¹⁴⁶

Kallenberg anser att faktumet i fråga måste vara notoriskt för domaren för att få den begreppsmässiga innebörden. Om domaren saknar kunskap om visst notoriskt faktum som framförts av en part gäller inte bevisundantaget. Domaren kan på motsvarande vis avfärda bevis om domaren anser att faktumet är notoriskt. Sett till notorietetens relativa karaktär finns det emellertid ingen skyldighet för domaren att känna till särskilda notoriska omständigheter.¹⁴⁷

Gärde m.fl.¹⁴⁸ har i nära anslutning till den nya rättegångsbalkens införande lämnat lagkommentarer avseende notorietetsregleringen som i viss mån berör domarens roll. Utöver vad som framfördes i processlagberedningens motivuttalanden har de lämnat följande kommentar till 35 kap. 2 § RB.

I denna paragraf angivas vissa frågor, till vilka domaren har att intaga ståndpunkt oberoende av huruvida bevis förebringas eller ej. Det nu sagda gäller främst omständighet, som är allmänt veterlig, s.k. notoriska omständigheter.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Lindell 2007, s. 253.

¹⁴⁶ Kallenberg 1931, s. 602.

¹⁴⁷ Kallenberg 1931, s. 602-603.

¹⁴⁸ Gärde var ordförande i processlagsberedningen vid rättegångsbalkens utarbetning och medförfattarna Engströmer, Strandberg och Söderlund var ledamöter.

¹⁴⁹ Gärde m.fl. 1949, s. 477.

Av kommentaren framgår, liksom Kallenbergs framhåller, att det åligger domaren ska ta ställning till notoriska omständigheter, oavsett om bevis presenterats eller inte. Notorietetsregleringen kommenteras sedan mer utförligt i relation till 35 kap. 1 § RB enligt följande.

Av 2 § framgår, att sådan [särskild bevisning] icke erfordras rörande allmänt veterliga omständigheter och endast under vissa förutsättningar rörande tillämpliga rättsregler. Därjämte gäller enligt allmänna grundsatser, att något hinder icke finnes för domstolen att tillgodogöra sig den särskilda erfarenhet eller sakkunskap eller den ortskännedom, som någon av domstolens ledamöter må äga. Frånsett dylika fall får domaren icke taga hänsyn till material, som framkommit först vid en enskild överläggning mellan rättens ledamöter och sålunda ej varit utsatt för parternas granskning, eller som grundar sig på upplysningar, som ej förebragts vid förhandlingen inför rätten utan allenast härleda sig från någon eller några domstolsledamöters enskilda kännedom.¹⁵⁰

Av kommentaren framgår att det följer av allmänna grundsatser att domare och nämndemän får nyttja viss kunskap; särskild erfarenhet, sakkunskap och ortskännedom. Kommentaren ger ingen närmare vägledning om vilken typ av erfarenhet, sakkunskap eller ortskännedom som åsyftas och på vilket sätt den avses att användas. I kommentaren understryker Gärde m.fl. emellertid att material som förekommit efter huvudförhandlingen och grundar sig på upplysningar eller ledamotens enskilda kännedom, och därmed inte har synliggjorts för parterna, inte får beaktas. Fitger m.fl. anmärker på kommentaren och tillägger att man måste ställa sig starkt kritisk till att fakta som inte är notoriska och som uppenbaras först under en enskild överläggning läggs till grund för domen utan att parterna på ett eller annat sätt dessförinnan givits tillfället att yttra sig över dem.¹⁵¹

Utöver att ta ställning till allmänt vetande måste domaren alltså separera allmänt vetande från sitt privata vetande. Dessa gränser till varandra och skilja mellan vad som utgör domarens privata vetande och allmänna vetande torde därmed inte vara helt lätt. Gränsdragningen får emellertid betydande konsekvenser, eftersom det endast är det allmänna vetandet som omfattas av notorietetsregleringen.¹⁵² Lindell exemplifierar med en domare som känner till hur ett visst

¹⁵⁰ Gärde 1949, s. 475.

¹⁵¹ Fitger m.fl. 2023.

¹⁵² Bortsett från så kallad domstolsnotorietet som kommer att behandlas i nästa avsnitt.

bygge fortskrider, då han passerar det på väg till sin arbetsplats varje dag. Om bygget dyker upp som ett entreprenadmål i domstolen får domaren i regel inte använda sin tidigare vetenskap om bygget.¹⁵³ Domarens kunskapen kan emellertid omfattas av notorietetsregleringen om bygget till exempel pågått under en längre tid, är mycket stort eller har rapporterats om i tidningen. Gränsdragningen är inte okomplicerad och stor vikt bör läggas vid *vad* domaren har iakttagit. Om domarens kunskap rör något som tidningarna skrivit om kan det sannolikt betraktas som känt av en större allmänhet och såldes allmänt veterligt. Om domaren har lagt märke till en viss detalj i bygget för att han är intresserad av arkitektur och denna detalj har betydelse i målet kan omständigheten knappast betraktas som allmänt veterlig.¹⁵⁴

3.4.5 Domstolsnotorietet

Särskiljandet mellan domarens privata och allmänna vetande leder oss in på begreppet *domstolsnotorietet*, eftersom begreppet knyter an till den tidigare beskrivna gränsdragningsproblematiken. Begreppet har ett nära samband med förarbetsuttalandet ”med notoriska omständigheter bör i viss omfattning jämföras vad domaren under sin ämbetsutövning omedelbart iakttagit”.¹⁵⁵ Förarbetsuttalandet väcker frågan om omständigheter som iakttas i tjänsten, så kallade *domstolsnotoriska omständigheter*, får beaktas trots huvudregeln om att domaren inte får använda sitt privata vetande om fakta såvida dessa fakta inte är notoriska (jfr. 35 kap. 1 § 1 st. & 35 kap. 2 § 1 st. RB). Kallenberg skriver att doktrin inte är enig beträffande domstolsnotorietets utbredningsområde och vittnar således om att det redan i äldre doktrin rådde delade meningar i gränsdragningsproblematiken.¹⁵⁶

Enligt Ekelöfs indikerar ordet ”ämbetsutövning” i förarbetsuttalandet att det måste vara fråga om något som domaren iakttar inom ramen för sin anställning.¹⁵⁷ Iakttagelser som görs utanför tjänsten faller således inte under domstolsnotorietet, även om de i och för sig kan vara relevanta för målet. Kallenberg och Gärde m.fl. skiljer likt Ekelöf mellan fakta som domaren omedelbart iakttagit i sin ämbetsutövning och vad han eller hon iakttagit enskilt, det vill säga inte i egenskap av domare.¹⁵⁸ Hellners hänvisar till samtliga ovannämnda författare och instämmer i denna

¹⁵³ Lindell 2007, s. 87. Jfr. avsnitt 2.4.2 då Ekelöf, Edelstam & Heuman uppställer ett liknande exempel i samband med att de redogör för omedelbarhetsprincipen och anför att en konsekvens av omedelbarhetsprincipen är att domaren förbjuds från att använda sig av sitt privata vetande i en förestående process.

¹⁵⁴ Lindell 2007, s. 87-88.

¹⁵⁵ Se SOU 1938:44 s. 379 och avsnitt 3.2.

¹⁵⁶ Kallenberg 1931, s. 607.

¹⁵⁷ Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 60-61. Se även Kallenberg 1931, s. 607-608.

¹⁵⁸ Kallenberg 1931, s. 573 och Gärde 1949, s. 495.

distinktion, varmed Hellners pekar på att det är svårt att dra någon annan principiell gräns. Vad som med denna utgångspunkt ska räknas till tjänsteutövningen och vad som faller utanför den är dock frågor som riskerar att bli föremål för diskussion.¹⁵⁹

Begreppet domstolsnotorietet refererar enligt Ekelöf m.fl. vidare till kunskap från avgöranden som domaren beslutat i, iakttagelser som gjort tidigare i målet eller i något annat mål som domaren med säkerhet kommer ihåg.¹⁶⁰ Kallenberg anför på liknande sätt att domstolsnotorietet inbegriper dels domarens egna ämbetshandlingar, dels fakta som iakttagits av honom sedan tidigare. Lindell exemplifierar i sin tur domstolsnotorieteten enligt följande. Ponera att rätten slår fast att A orsakat B:s död och därvid dömer A för vållande till annans död. En tid senare väcks en skadeståndstalan med anledning av brottet och det är samma domare som sitter i detta mål som i brottmålet. Domaren kan då tydligt minnas att den tilltalade (tillika svaranden) fälldes till ansvar för brottet, vilket är att betrakta som en domstolsnotorisk omständighet.¹⁶¹

Enligt Kallenberg finns det dock anledning att skilja mellan av domaren företagna ämbetshandlingar och iakttagelser. Om domaren står inför ett mål som har relation till tidigare företagna ämbetsförhandlingar får dessa beaktas och ersätta bevisföring. Domaren kan kontrollera minnesbilden och faktumets riktighet genom att titta tillbaka i gamla protokoll.¹⁶² Vad gäller iakttagelser anser Kallenberg att domaren antingen ska förbjudas från att beakta iakttagelser från tidigare ämbetsutövning och gamla protokoll till stöd för iakttagelsen, eller tillåtas att beakta dem och ges tillåtelse att kontrollera gamla protokoll.¹⁶³ Kallenberg menar att båda ståndpunkterna är möjliga och tar inte ställning i frågan. Han skriver emellertid att en tillåtelse förutsätter att parterna fått tillfälle att yttra sig över de notoriska omständigheterna.¹⁶⁴ Hellers bemöter Kallenbergs uttalande och menar att domaren inte ska få gå tillbaka till protokoll. De processekonomiska skälen för domstolsnotorietet skulle uppenbarligen försvagas om domaren var tvungen att göra en särskild kontroll av övriga handlingar. Hellners menar att det är tvivelaktigt om det i sådana fall ens bör talas om notorietet, eftersom domaren är så osäker på sin kunskap att denna måste kontrolleras.¹⁶⁵

¹⁵⁹ Hellners 1998/1999, s. 569.

¹⁶⁰ Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 60-61.

¹⁶¹ Lindell 2007, s. 88.

¹⁶² Kallenberg 1931, s. 610-611.

¹⁶³ Kallenberg 1931, s. 608-610.

¹⁶⁴ Kallenberg 1931, s. 610-611.

¹⁶⁵ Hellners 1998/1999, s. 572.

Ekelöf tänker sig att ett tillåtande av domstolsnotorietet motiveras av att domaren gjort iakttagelserna i tjänsten och att detta betraktas som en tillräcklig garanti för dess riktighet. Argumentet framstår dock inte som övertygande för Ekelöf och han anser i stället att domstolsnotoriska omständigheter inte är jämförbara med notoriska omständigheter. Domstolsnotoriska omständigheter kan inte betraktas som allmänt veterliga och domaren kan missta sig, varmed hans eller hennes iakttagelser inte bör kunna undandras kontroll. Det domstolsnotoriska kan vara fråga om något som parterna helt saknar kännedom om. Ett förfarande som innebär att domaren tillåts bygga sin dom på en iakttagelse som inte redovisats under huvudförhandlingen är inte heller rimlig sett till omedelbarhetsprincipen och kontradiktionsprincipen. Ekelöfs slutsats blir att domstolsnotorietet bör begränsas till att iakttagelsen inte behöver bevisas, men likväl redovisas.¹⁶⁶ Hellners betraktar Ekelöfs slutsats som övertygande och betonar, likt Ekelöf, att ett likställande av domstolsnotoriska omständigheter och notoriska omständigheter skulle leda till en besvärande konflikt med omedelbarhetsprincipen. För att ta hänsyn ska kunna tas till omedelbarhetsprincipen får inte omständigheter tyst förbigås vid huvudförhandlingen. I brottmål uppstår även särskild risk för att domstolens opartiskhet ifrågasätts, eftersom domstolen bakom parternas rygg utnyttjar kunskaper som den förfogar över på grund av tidigare befattning med mål som rör den tilltalade.¹⁶⁷

Kallenberg går även närmare in på frågan om kunskap från ett mål som domaren tidigare befattar sig med ex officio får föras in i en senare process. Han menar att man tidigare varit försiktig med detta, eftersom man befarat att avgöranden i sådana fall kan träffas på material som är överraskande för parterna och om vilket de inte haft tillfälle att bemöta. Resonemanget knyter, likt flera författares tidigare resonemang, an till omedelbarhetsprincipen. Kallenberg menar att en begränsning av domarens möjligheter har ansetts nödvändig och bestått i att endast huvuddragen av domstolsnotoriska fakta kan vara notoriska. Domaren kan omöjligen minnas detaljer på ett säkert och tydligt sätt. Det notoriska ska därför begränsas till vad domaren ”fullt tillförlitligt erinrar sig”.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 60-61. Jfr. Lindell som säger sig i princip hålla med Ekelöf, men anmärker till exempel på att allmänt veterliga omständigheter i undantagsfall samtidigt kan vara domstolsnotoriska, Lindell 2007, s. 68. Se även Kallenberg som anser att det saknar betydelse om så är fallet, Kallenberg 1931, s. 607-608.

¹⁶⁷ Hellners 1998/1999, s. 573.

¹⁶⁸ Kallenberg 1931, s. 608.

Lindell lyfter i sin tur domstolsnotorietet utifrån olika måltyper och menar att domstolsnotorietet skiljer sig i dispositiva tvistemål, indispositiva tvistemål och brottmål. I dispositiva tvistemål bör domstolsnotoriska omständigheter inte ha någon betydelse överhuvudtaget. Det är parterna som ska rama in processen och ansvara för utredningen. Domstolsnotoriska omständigheter kan emellertid beaktas i högre utsträckning i de sistnämnda måltyperna sett till den utredningsskyldighet som föreligger. I och med officialprincipen och utredningsskyldigheten kan det krävas att domaren tittar i ett protokoll om han eller hon minns att där nämndes en omständighet som har tydlig relevans i det aktuella målet. Domarens ingripande motiveras av behovet att skydda viktiga allmänintressen, vilka ofta hanteras i dessa måltyper. Domstolsnotorieteten ska dock inte betraktas som konstant i den mening att den alltid har samma omfattning. Det måste finnas en yttre gräns. Domaren ska inte göra efterforskningar genom att gå tillbaka till äldre avgöranden och kontrollera sin minnesbild om den inte rör något av allvarlig karaktär.¹⁶⁹

3.4.6 Notorietet efter kontroll eller undersökning

I doktrin finns vidare en form av notorietet som Lindell benämner *notorietet efter kontroll eller undersökning*. I avsaknad av andra benämningar kommer jag att använda mig av Lindells term. Förfarandet går ut på att en uppgift kontrolleras i allmänt erkända verk eller tabeller. Med allmänt erkända verk avses till exempel uppslagsverk såsom Svenska Akademiens ordbok och med tabell avses exempelvis en tågtidtabell. Om en tågtid har betydelse i målet ska rätten inte behöva kalla in en tjänsteman från SJ för att vittna, utan tågtiden blir notorisk efter referens eller hänvisning. Motsvarande gäller om tvivel råder om vad ett visst ord betyder. Lindell menar att det i princip inte finns något hinder mot att domstolen hänvisar till faktaböcker så länge de är tillförlitliga.¹⁷⁰

Lindell och Ekelöf har dock olika syn på förfarandet och huruvida det ska tillåtas. Ekelöf skiljer mellan notorietet och inhämtande av allmän kunskap. Om rätten inhämtar kunskap med hjälp av allmänt tillgängliga handlingar eller uppslagsverk är omständigheten inte att betrakta som notorisk, såvida den inte också är allmänt känd.¹⁷¹ Ekelöfs menar på så vis att en omständighet inte kan anses notorisk enbart därför att det är möjligt att skaffa sig säker kunskap om denna från en uppslagsbok. Lindell hävdar att Ekelöf genom detta synsätt väsentligen inskränker

¹⁶⁹ Lindell 2007, s. 91-92.

¹⁷⁰ Lindell 2007, s. 93.

¹⁷¹ Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 60.

området för det notoriska, eftersom Ekelöf till området för det notoriska endast räknar sådant som alla med ”säkerhet” känner till. Om en domare vill kontrollera när farsdag infaller i en uppslagsbok skulle faktumet enligt Ekelöf syn inte bli notoriskt. Lindell ställer sig frågande till vad kunskapen då blir. Lindell understryker att det notoriska utgör sådant som inte behöver bevisas och att en uppgift som bekräftas i en uppslagsbok därmed ska betraktas som ”notorisk efter kontroll”. Notorietet är knuten till domaren som person, det vill säga vad han eller hon känner till. En viss domare kanske kommer ihåg vilken dag fars dag är utan att titta i en uppslagsbok, medan en annan domare behöver göra en kontroll.¹⁷² Lindells uppfattning får stöd av ett tidigare uttalande från Kallenberg, enligt vilket domstolen ska få slå i uppslagsverk om han eller hon är osäker på något.¹⁷³

3.4.7 Kommunikation som ett verktyg för synliggörande och klargörande

Ekelöf m.fl., Lindell och Fitger m.fl. är alla av uppfattningen att domaren i tveksamma fall bör kommunicera med parterna och försäkra sig om att en viss omständighet eller erfarenhetsats verkligen är notorisk innan den behandlas som det.¹⁷⁴ Fitger m.fl. framhåller att särskild uppmärksamhet bör ägnas åt omständigheter som vid första anblick framstår som allmänt kända, men som kan vara av komplex karaktär och således behöver behandlas närmare i målet.¹⁷⁵ Även Kallenberg framhåller att domaren bör ge parterna vidsträckta möjligheter att uttala sig om notoriska omständigheter. Möjligheterna bör dock inte utsträckas till notoriska omständigheter med solklar natur som innebär att diskussioner skulle framstå som löjliga.¹⁷⁶

Ekelöf m.fl. pekar på att kontradiktionsprincipen riskerar att åsidosättas om kommunikation uteblir, vilket innebär att den tilltalade berövas rätten att försvara sig fullt ut. Därtill finns en ökad risk för missförstånd i de fall då det är osäkert om en omständighet är notorisk eller inte. En advokat från annan ort kan exempelvis sakna kännedom om geografiska förhållanden som är notoriska för parterna eller rättsens ledamöter. En domare som misstänker att en sådan situation föreligger bör upplysa advokaten om förhållandena. Om domaren är nyanställd eller inlånad från en annan domstol kan denne likaså sakna notorisk lokalkännedom. Domaren bör i sådana fall förhöra sig själv med parter och nämndemän.¹⁷⁷ Genom kommunikation blir

¹⁷² Lindell 2007, s. 172-173.

¹⁷³ Kallenberg 1931, s. 603-604.

¹⁷⁴ Fitger m.fl. 2023. Se även Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 59 och Lindell 2007, s. 255.

¹⁷⁵ Fitger m.fl. 2023.

¹⁷⁶ Kallenberg 1931, s. 606.

¹⁷⁷ Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009, s. 59-60.

parterna mer delaktiga i dömandet, vilket medför att avgörandena får bättre kvalitet. Sannolikheten ökar även för att den tappande parten accepterar utgången i målet, eftersom inga fakta hållits dolda för honom eller henne.¹⁷⁸

Fitger m.fl. framhåller vidare att en domare som håller inne på kunskap om viss relevant information kan bli skyldig att vittna enligt 36 kap. 2 § RB.¹⁷⁹ Av detta lagrum framgår att domare som åberopas som vittne ska pröva, på sin domared, om han eller hon känner till något som kan tjäna till upplysning i målet. Det handlar om kunskap om faktiska omständigheter som domaren förvärvat utanför tjänsteutövningen. För att dessa omständigheter ska kunna beaktas av rätten krävs det att domaren hörs som vittne. Domaren blir sedan jävig i enlighet med 4 kap. 13 § 9 p. RB.¹⁸⁰

Vad gäller kommunikation finns det även anledning att se till parternas möjlighet att invända mot notoriska omständigheter och erfarenhetssatser. Lindell menar att gränsdragningen mellan vad som är notoriskt och *nästan notoriskt* riskerar att ge upphov till frågor om bevisbörda. Om det notoriska ges ett brett utrymme kan det nämligen omfatta sådant som inte är riktigt, men nästan, är notoriskt i den mening att alla inte känner till det med säkerhet. Påståendet kan bli föremål för invändningar genom vilka det avser att bestridas eller motbevisas. Det som nästan är allmänt känt kan på så vis ge upphov till en presumtion. En sådan presumtion skulle kunna innebära att bevisbördan läggs på den som påstår att något strider mot det allmänt kända. En presumtion är dock en bevisbörderegeln och sådana ska ha stöd i lag. En snäv begränsning av det notoriska kan å ena sidan leda till att bevisbördefrågor undviks, men å andra sidan innebära att bevisning rörande det som domstolen redan antagit som notoriskt ska inte får föras. Enligt Lindell borde det vara möjligt att bestrida något som domstolen anser vara notoriskt och föra motbevisning, det vill säga föra bevisning om att faktumet de facto inte är notoriskt. Lindell poängterar dock att det finns olika grad av notorietet och att det finns vissa fakta som är så självklara att deras existens inte bör få ifrågasättas.¹⁸¹

¹⁷⁸ Lindell 2007, s. 255.

¹⁷⁹ Fitger m.fl. 2023.

¹⁸⁰ Borgström, Peter, kommentar till 36 kap. 2 § RB, Karnov (JUNO), hämtad 2023-12-08.

¹⁸¹ Lindell 2007, s. 82-83.

4. Notorietetsregleringens förtjänster och dess utmaningar

4.1 Notorietetsregleringens förenlighet med rättssäkerhetskrav

De processrättsliga principernas övergripande syfte är att främja en snabb, effektiv och säker process.¹⁸² Notorietetsregleringen har emellertid ansetts påverka genomslaget av sådana principer, exempelvis omedelbarhetsprincipen och kontradiktionsprincipen. Lindell förespråkar en ökning av det synliga underlaget för att den kontradiktoriska principen ska kunna tillämpas i förhållande till allt som är av betydelse för avgörandet.¹⁸³ Hellners menar att omedelbarhetsprincipens genomslag likaså förutsätter att omständigheter inte får förbigås i tystnad vid huvudförhandlingen.¹⁸⁴ Låt oss fortsätta analysera notorietetsregleringens förenlighet med det processrättsliga systemet genom att inledningsvis se till formella och materiella rättssäkerhetsaspekter.

4.1.1 Formella rättssäkerhetskrav

Peczeniks teori avseende formell rättssäkerhet innefattar krav på legalitet. Den offentliga makten ska utövas under lagarna och rättsliga beslut ska fattas utifrån rättsreglerna. Att rätten tillämpar 35 kap. 2 § 1 st. RB i fråga om notoriska omständigheter råder det nog inget större tvivel om. Det finns inga konkurrerande bestämmelser att tillämpa på förekomsten av notoriska omständigheter och erfarenhetssatser. Notorietetsregleringen förefaller därmed vara förenlig med ett övergripande krav på legalitet. Om fokus riktas på rättsregeln som sådan finns det emellertid anledning att ifrågasätta om den är klart och tydligt utformad. I detta sammanhang kan skrivelsen ”allmänt veterligt” lyftas. Peczenik menar att rättsregler inte får vara för generella i dess utformning. Skrivelsen ”allmänt veterliga omständigheter” kan anses ha en för hög grad av generalitet. Som vi sett i doktrinavsnitten har bestämmelsen väckt en rad fler frågor som ännu saknar tydliga svar. Vilka och hur många människor ska ha kunskapen för att den ska kunna betraktas som allmän? Vad ska beaktas vid bedömningen av notorietetsfrågor? Vart går gränsdragningen mot domarens privata vetande? Sådan tvetydighet riskerar att vålla problem vid rättstillämpningen. Legalitetsprincipen och förutsägbarhetskravet är i detta avseende intimt förknippade med varandra. Regleringens otydlighet torde medföra risk för att den enskilde får svårt att förutse hur bestämmelsen kommer att tillämpas. Bestämmelsen är inte heller uttryckt i några särskilda juridiska termer, vilka kan förstås bättre med juridisk kunskap. Min poäng är således att svårigheten i första hand inte ligger i att förutse vad som är allmänt känt, även om

¹⁸² Se avsnitt 2.1.

¹⁸³ Lindell 2007, s. 254-255.

¹⁸⁴ Se avsnitt 3.4.5.

sådan svårighet givetvis också kan förekomma, utan att förutse under vilka premisser rättsregeln kan komma att tillämpas.

Lindell beskriver hur den princip- och begreppsexercis som utmärker processrätten å ena sidan kan anses innebära hög rättssäkerhet. Processen ska uppfylla många olika krav och funktioner som inte skulle vara möjliga om det inte vore för princip- och begreppsexercisen.¹⁸⁵ Att kodifiera och definiera notoriska omständigheter kan anses utgöra ett led i uppbyggnaden av det processrättsliga systemet, vilket bidrar till att rättssäkerheten värnas om. Det finns således en poäng i att utarbeta riktlinjer för hur notorietetsregleringen ska tillämpas. Å andra sidan menar Lindell att en överdriven exercis riskerar att fragmentera den berättelse som parterna vill förmedla, eftersom faktamaterialet måste sönderdelas i små beståndsdelar för att begrepp och principer ska kunna användas. Rättsliga problem riskerar då att skymmas eller förvrängas.¹⁸⁶ Det faktum att notorietetsregleringen är generell, inte fullkomligt klar eller tydlig kan ur en sådan synvinkel fylla en funktion. Den vaga utformningen öppnar upp för flexibilitet vid rättstillämpningen. Att frångå den generella utformningen och kodifiera riktlinjer kan riskera att avgränsa tillämpningsområdet eftersom ramar sätts upp, inom vilka notorietets relativa och föränderliga karaktär riskerar att inte passa. Notorietet har som bekant beskrivits ett komplext fenomen, vilket torde kräva en flexibel reglering. Ett flexibelt förhållningssätt bör i min mening emellertid förutsätta att en bedömning av huruvida en viss omständighet är notorisk görs välavvägd utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.

Förutsägbarheten främjas enligt Peczenik även genom att rättsreglerna tillämpas på ett öppet sätt. Domstolarna ska offentliggöra relevanta skäl för och emot sina avgöranden i domskälen. Det faktum att jag i denna uppsats inte utför en rättsfallsstudie eller andra empiriska studier angående *vad* som är notoriskt gör att det svårligen går att uttala sig om förutsägbarhetskravet i detta avseende. Det finns emellertid en mängd avgöranden där domstolens kort hänvisar till notorietetsregleringen och benämner en viss omständighet som notorisk,¹⁸⁷ vilket talar för att

¹⁸⁵ Lindell 2007, s. 23.

¹⁸⁶ Lindell 2007, s. 23.

¹⁸⁷ Se till exempel NJA 2002 s. 489 där domstolen anser att det är notoriskt att det med anledning av EU-toppmötet och den amerikanske presidentens besök i Göteborg år 2001 hölls demonstrationer och förekom våldsamma upplopp, Uppsala tingsrätts dom den 28 juni 2023 i mål nr B 9076-22 där tingsrätten anser att det är ett notoriskt faktum att personer som är inblandade i narkotikahantering utsätter sig själva för fara om de misstänkliggör andra personer, Svea hovrätts dom den 2 november 2022 i mål nr. B 5683-21 där hovrätten anser att det är ett notoriskt faktum att fysiska personer ska lämna sin inkomstdeklaration senast maj året efter beskattningsåret, Luleå tingsrätts dom 23 januari 2018 i mål nr. B 3053-17 där tingsrätten anser att det är ett notoriskt faktum att sträckan mellan Öjebyns centrum och adressen där den tilltalades bostad ligger är 2 kilometer.

domstolarna arbetar för kravets uppfyllnad. Sådana avgöranden ger dock ingen information om huruvida omständigheten kommunicerats under huvudförhandlingen eller först vid överläggningen. Detsamma gäller på vilket sätt omständigheten har kommunicerats på eller hur bedömningen har gjorts. Avsaknaden av prejudikat i fråga om notorietetsregleringen kan tyda på att regleringen inte givit upphov till några större problem i rättspraktiken. Det kan emellertid också tyda på att regleringen inte har behandlas explicit i rättssalen i den utsträckning som krävs för att rättsläget kring hur notorietetsregleringen bör behandlas ska kunna förtydligas.

Till den formella rättssäkerheten hör som bekant även likabehandlingsprincipen. Ingen får tilldelas förmåner som rättsreglerna inte medger, varmed lika fall ska behandlas lika. Att lika fall ska behandlas lika tar i detta avseende sikte på att följande ska efterlevas. Om en notorisk omständighet föreligger ska den inte bevisas och får utan vidare läggas till grund för domen. Fitger m.fl. har framhållit att de notoriska omständigheterna är många och bör i de flesta fall vara självklara. Notorietetsregleringen torde därmed inte medföra att individer behandlas olika inför lagen eller att domares saklighet och opartiskhet kan ifrågasättas. I de flesta fall bör samtliga processsubjekt ha kännedom om de notoriska omständigheter som förekommer i ett mål. Med andra ord, om ”alla är med på banan” borde tillämpningen av notorietetsregleringen få lika utfall i likartade fall.

Om en viss omständighet behandlas som notorisk trots att den inte är notorisk för samtliga processsubjekt, utan endast för vissa, torde regleringen i min mening dock inte kunna tillämpas på ett sådant sätt att lika fall behandlas lika. Det som i doktrin framhållits avseende den osynliga sfären, samt det faktum att det inte finns någon skyldighet att kommunicera notoriska omständigheter, medför med viss problematik.¹⁸⁸ Det finns nämligen risk att domarens ställningstagande till huruvida en viss omständighet är notorisk leder till att avgörandet får godtyckliga inslag. Omedvetna generaliseringar, värderingar och stereotyper formar såväl parterna som domaren och inverkar på deras tankeverksamhet. Att gränsdragningen mellan domares allmänna och privata vetande är svår framstår inte heller som överraskande mot bakgrund av denna inverkan. Ett tyst och isolerat beaktande av omständigheter innebär en ökad risk för att domaren felaktigt betraktar icke-notoriska omständigheter som notoriska utifrån omedvetna påverkansfaktorer och lägger dessa till grund för domen, vilket utgör en risk för godtycklighet. Det faktum att beaktandet kan ske i tystnad medför också svårigheter att

¹⁸⁸ Se avsnitt 3.4.2.

kontrollera och förhindra att felaktiga bedömningar sker. I min mening beror graden av risk för felaktiga bedömningar på om domaren väljer att kommunicera omständigheten eller tillkännage omständighetens karaktär för parterna eller inte. Om domaren kommunicerar omständigheten får parterna möjlighet att kontrollera, yttra sig och inverka på bedömningen. Detta synsätt får stöd i doktrin, då Kallenberg, Lindell, Ekelöf m.fl. och Fitger m.fl. har betonat vikten av kommunikation i samband med att notorietetsregleringen tillämpas. Sett till att domare och nämndemän har avlagt domared torde rätten dock ha för avsikt att inte ta ovidkommande hänsyn i beaktning.¹⁸⁹ Det finns således ett incitament för domare att vara vaksamma på att så inte sker. Hur mycket rätten påverkas av omedvetna tankeprocesser är vidare en fråga för sig, vilken inte besvaras inom ramen för denna uppsats. I min mening är faktorn ändå värd att belysa, eftersom sådant som är ”självklat” tenderar att susa förbi oss omedvetet utan att vi stannar upp. Sammantaget bör emellertid betydelsen av detta resonemang, mot bakgrund av ovanstående, betraktas med viss försiktighet.

4.1.2 Materiell rättssäkerhetskrav

Peczenik menar som tidigare nämnt att den materiella rättssäkerheten kan betraktas som den juridiska metodens övergripande mål, varigenom målet inte är att blind lyda lagen utan snarare att tolka den på ett så godtagbart sätt som möjligt. Den materiella rättssäkerhetens krav på etiskt godtagbara domar kan anses sammankopplat med strävan efter materiellt korrekta domar. Formella regler ska se till att den materiella rätten och dess inneboende etiska värden kan tillämpas. Notorietetsregleringen tillhör inte den materiella rätten och innehåller därmed inga särskilda etiska värden. Den spelar emellertid, likt andra formella processrättsliga regler, en betydelsefull roll i strävan efter materiell korrekta domar.

I förhållande till materiell rättssäkerhet torde notorietetsregleringen inte riskera att inskränka rättssäkerhetsintresset in någon större utsträckning. Risken för att etiska och sociala värden inte ska få genomslag, liksom risken för materiellt inkorrekta domar, borde vara liten sett till Lindells formulering av relevanskriteriet.¹⁹⁰ Om en notorisk omständighet får stor betydelse i målet skapas ett behov av att utreda och beröra omständigheten närmare, vilket kan medför att omständigheten förlorar sin notoriska karaktär. För invånare i Göteborg kan det till exempel anses notoriskt att avenyn är kryllar av folk under fredag- och lördagskvällarna. Detta på grund

¹⁸⁹ Se domareden, 4 kap. 11 § 2 st. RB.

¹⁹⁰ Se avsnitt 3.4.3.

av utbredningen av restaurang- och nattklubbverksamhet. Denna omständighet bör inte ha någon särskild inverkan i ett mål om ringa skadegörelse där den tilltalade förstört en restaurangskylt vid denna tid och plats.¹⁹¹ Omständigheten kan däremot få större betydelse i ett mål om brott mot lag (1998:254) om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål (knivlagen).¹⁹² Om den tilltalade burit en kniv på avenyn kan omständigheten träffas av rekvisitet ”föremålet har innehaft i ett sammanhang där det kan befaras komma till användning vid brottsligt angrepp på någons liv, hälsa eller trygghet till person”. Rekvisitet tar sikte på innehav i sammanhang där det bland annat bedrivs just restaurang- och nattklubsverksamhet. Omständigheten är i detta fall av högre relevans, eftersom den får betydelse i rubriceringen mellan brott av normalgraden och grovt brott.¹⁹³

En påverkan är emellertid inte helt utesluten. Att notoriska omständigheter i förlängningen kan påverka förutsättningarna för att nå en materiellt riktig dom syns i det tidigare nämnda avgörandet NJA 2003 s. 486.¹⁹⁴ När hovrätten beaktade det faktum att hepatit B är en livsfarlig sjukdom som en allmänt veterlig omständighet, utan att närmare beröra sjukdomsbilden, förlorade den tilltalade möjligheten att effektivt försvara sig. Kontradiktionsprincipen motiveras som tidigare nämnt av grundläggande rättssäkerhetsskäl genom vilka förutsättningar för materiellt korrekta domar ska skapas. Förfarandet då rätten tyst beaktade omständigheten fick en direkt påverkan på genomslaget av kontradiktionsprincipen, vilket i sin tur påverkade det processmaterial som skulle ligga till grund för domen. Ett fullständigt processmaterial är en förutsättning för en materiellt riktig dom. Det finns anledning att anta att försvaret hade velat bemöta omständigheterna och därigenom komplettera det underlag som domen i detta avseende skulle grundas på. Avgörandet förstärker i min mening stödet för Lindells relevanskriterium. Omständigheten hade hög relevans i målet, men behandlades trots detta som en notorisk omständighet. Om hovrätten hade uppmärksammat omständighetens relevans hade den sannolikt förlorat sin notoriska karaktär. Notorietetsregleringens förenlighet med materiella rättssäkerhetskrav bör därför, i min mening, ses i ljuset av Lindells relevanskriterium.

¹⁹¹ Se 12 kap. 1-2 §§ BrB.

¹⁹² Se 1 § knivlagen.

¹⁹³ Se prop. 2021/22:192 s. 24.

¹⁹⁴ Se avsnitt 3.3.1.

4.2 Socialkonstruktivistiska insikter – en nyanserad syn på notorisk kunskap

4.2.1 Notorietetsregleringen ur ett socialkonstruktivistiskt perspektiv

Genom att flytta fokus från notorietetsregleringen som given rättslig konstruktion till notorietet som komplext fenomen kan bedömningen av *vad* som utgör notoriska omständigheter och *hur* vi ska förhålla oss till notorietetsregleringen nyanseras. Detta kan lämpligen göras genom att sätta notorietet i ett socialkonstruktivistiskt perspektiv. Socialkonstruktivismens ifrågasättande av objektiv kunskap öppnar nämligen upp för ett ifrågasättande av notorisk kunskap.

Notoriska omständigheter och erfarenhetssatser kan ur ett socialkonstruktivistiskt perspektiv betraktas som sociala konstruktioner. När Burrs fyra premisser appliceras på notoriska omständigheter uppenbarar sig följande syn på notorisk kunskap. Människors vetenskap och uppfattning om notoriska omständigheter härrör inte från omvärlden i sig, utan från att människor ständigt konstruerar det notoriska. Den notoriska kunskapen skapas således genom konstruktion. Människor fabricerar sin version av kunskap genom daglig social interaktion. Denna kunskap, tillika notorisk kunskap, är historiskt och kulturellt förankrad.

Ett socialkonstruktivistiskt perspektiv på notorietet tycks förenligt med hur notorietet beskrivs i den rättsvetenskapliga litteraturen. I doktrin har notorietetens relativa karaktär lyfts i form av tid- och rumsberoende. Vad som är notoriskt beskrivs växla med tiden och vara beroende av vart uppfattaren är befinner sig. Flera författare har även betonat att vad som är notoriskt i ett visst mål inte behöver vara det i ett annat.¹⁹⁵ Detta går hand i hand med Burrs syn på kunskap som konstruktionsbaserad utifrån sociala, historiska och kulturella faktorer. Det socialkonstruktivistiska perspektivet, tillika kunskapsteorin, kan anses uppmana till att ha dessa faktorer i åtanke vid kontakt med notorisk omständigheter, snarare än ett rent objektivt synsätt. Det socialkonstruktivistiska synsättet torde inte utesluta att människor uppfattar omständigheter på liknande sätt, utan min poäng ligger i att det öppnar upp för en mer nyanserad och komplex syn på allmänt kända omständighet och erfarenhetssatser.

4.2.2 Rätten som konstruerat fenomen

Petrusson och Glavå betraktar rättsliga fenomen som sociala konstruktioner och *illusioner*. Författarna anser att det är angeläget att, genom ett socialkonstruktivistiskt förhållningssätt, utveckla en rättskonstruktivistisk syn på rätten. Rättsliga konstruktioner ska inte betraktas som

¹⁹⁵ Se avsnitt 3.4.3.

givna, utan vi bör ständigt sträva efter att se deras verkliga kommunikativa, behavioristiska och komplexa karaktär.¹⁹⁶ Rättsliga fenomen anses sakna en självständig existens, vilket medför att vi svårligen kan tala om en gällande rätt. Så länge vi förhåller oss till gällande rätt blir vi förblindade och oförmögna att hantera den sociala konstruktionsprocess som vi de facto har att handskas med. Svårigheten ligger i att förstå, förklara och hantera de makt-, läro- och kommunikationsprocesser som existerar i realiteten. Författarna påstår att föreställningen om att det existerar en gällande rätt kan betraktas som en ”slöja” bakom vilken dolda maktprocesser verkar för att dominerande intressen ska tillgodoses och realiseras. Om slöjan lyfts kan vi synliggöra hur specifika rättsliga konstruktioner, såsom rättigheter, begrepp, rättsprinciper och rättsregler, ofta har sitt kommunikativa ursprung hos andra än lagstiftaren.¹⁹⁷ Detta innebär inte att betydelsen av rättsliga konstruktioner helt ska förbises, eftersom de utgör värdefulla strukturella verktyg när samhället konstrueras och utvecklas.¹⁹⁸

Petrusson & Glavås synsätt kan, likt Burrs syn, appliceras på notoriska omständigheter och erfarenhetssatser. Det faktum att notorietetsregleringen är fåordig och förarbetsuttalandena sparsamma kan utifrån författarnas synsätt bero på att lagstiftaren vid införandet av den nya rättegångsbalken betraktat notorietetsregleringen som en rättslig konstruktion med givet innehåll. Vad som ska betraktas som allmänt känt ansågs trots allt inte behöva någon närmare förklaring vid rättegångsbalkens införande. Alternativt ansågs det, i linje med vad Kallenberg anfört, ligga nära till hands att hänskjuta eventuella frågor till doktrin.¹⁹⁹

Att kärnan i notorietetsregleringen – notorietet – har en komplex karaktär framhålls av Ekelöf m.fl. och Fitger m.fl. i samband med att författarna lyfter notorietetens relativitet och den problematik som kan uppstå vid bestämmandet av vad som är notoriskt. Lindell har likaså anfört att uppgiften försvåras av att notoriska omständigheter kan vara osynliga och har en omedveten sida. Om notorietetsregleringen därvid betraktas som en rättskonstruktion med komplex karaktär, snarare än en rättskonstruktion med givet innehåll, ökar förståelsen för notorietet som sådan och hur notorietetsregleringen ska tillämpas. Ett sådant betraktelsesätt, tycks trots allt ha anammats i doktrin, vilket stärker stödet för det socialkonstruktivistiska synsättet.

¹⁹⁶ Ulf Petrusson & Mats Glavå, *Illusionen om rätten – Juristprofessionen och ansvaret för rättskonstruktionerna*. Bjarte Askeland & Jan Fridthjof Bernt (Red.), Erkjennelse og engasjement: Minnesseminar for David Roland Doublet [1954-2000], 2002, s. 112-113.

¹⁹⁷ Petrusson & Glavå 2002, s. 110-111.

¹⁹⁸ Petrusson & Glavå 2002, s. 112-113.

¹⁹⁹ Se avsnitt 3.4.

I sammanhanget kan även Lindells ifrågasättande av existensen av ”rena” iakttagelser lyftas. Lindell framhåller att domaren inte bara iakttar parterna vid huvudförhandlingen, utan även interagerar med dem. Domaren bidrar således till att skapa den verklighet som finns i rättssalen.²⁰⁰ Detta torde i min mening vara särskilt märkbart i brottmålsprocesser sett till officialprincipens tillämpning och domarens skyldighet att agera materiellt processledande. Lindell menar att det faktum att domaren tolkar verkligheten och sedan beskriver det som händer i rättssalen medför att det svårligen går att tala om ”rena fakta”. Det blir svårt att skilja mellan den verklighet som domaren iakttar och domarens uppfattning om den. Verkligheten orsakar inte iakttagelsen, utan iakttagelsen och domarens tolkning av denna leder till en uppfattning om verkligheten. Verkligheten blir en *konstruktion*. Hur sinnesdata tolkas varierar mellan olika människor och skapar på så vis olika verklighetsbilder, vilket innebär att det finns flera verkligheter.²⁰¹ Även detta synsätt är förenligt, eller rättare sagt helt i linje, med det socialkonstruktivistiska perspektivet.

Det socialkonstruktivistiska perspektivets ifrågasättande av notorisk kunskap får betydelse för rättssäkerhetsperspektivet, eftersom det stärker föreställningen om att den tidigare beskrivna motsättningen mellan notorietetsregleringen och rättssäkerheten, särskilt förutsägbarhetskravet, på ett djupare plan går att härleda till notorieteten som sådan. Notorisk kunskap, som skrivelsen ”allmänt veterliga omständigheter” syftar på, får svårt att vara förutsägbar eftersom den i själva verket är komplex och relativ. Den rättsliga motsättningen grundas alltså i en utomrättslig motsättning, vilken inte kan brytas så länge notorietetsregleringen inbegriper ett notorietetsbegrepp. Det socialkonstruktivistiska insikterna torde emellertid kunna tillvaratas och vara värdefulla vid notorietetsbedömningar, vilket leder oss vidare till frågor om kommunikation och materiell processledning.

4.3 Materiell processledning – ett verktyg för synliggörande och hantering av tvivel

4.3.1 Vilka möjligheter finns att tillgå?

I doktrin har flera författare pekat på att kommunikation kan vara ett sätt att säkerställa att notoriska omständigheter och erfarenhetssatser verkligen är notoriska innan de behandlas som sådana. Det finns som bekant ingen skyldighet för rätten att kommunicera notoriska omständigheter eller tillämpningen av notorietetsregleringen. Däremot finns en skyldighet att

²⁰⁰ Lindell 2007, s. 134.

²⁰¹ Lindell 2007, s. 134-135.

iaktta materiell processledning, vilken innebär att rätten ska se till att otydligheter och ofullständigheter avhjälps. Ansvar lärt främst aktualiseras i fråga om gärningsbeskrivningen, eftersom denna uttryckligen nämns i förarbetena som ett exempel på sådant som kan bli föremål för avhjälpan. Det handlar dock om ett övergripande ansvar som även bör omfattas av notoriska omständigheter, särskilt i de fall där det råder oklarhet kring huruvida en omständighet har en notorisk karaktär. Frågan om huruvida en viss omständighet är notorisk kan onekligen förekomma i direkt anslutning till gärningsbeskrivningen och/eller aktualiseras i samband med att bevisfakta presenteras.

Av propositionen till 46 kap. 4 § 2 st. RB framgår att domstolen har både *rätt* och *skyldighet* att genom frågor och påpekanden reda ut oklarheter i åklagarens gärningsbeskrivning eller den tilltalades inställning till åtalet.²⁰² Frågan om hur långt ansvaret sträcker sig är som tidigare nämnt en omdiskuterad fråga som lämnats åt rättstillämpningen.²⁰³ Förarbetsuttalandena tycks dock förespråka långtgående möjligheter. Domaren får ta initiativ till materiell processledning utan att i förväg kunna bedöma till vilken parts förmån eller nackdel initiativet utfaller. Det faktum att det inte krävs någon förhandsbedömning indikerar att möjligheterna är relativt vidsträckta. Det faller sig logiskt att det som behöver klargöras är oklart och att det därmed inte kan krävas vetskap om hur klargörandet kommer att utfalla. Detta torde vara gynnsamt i förhållande till notoriska omständigheter, eftersom det öppnar upp för domaren att fritt kontrollera att det som han eller hon anser vara notoriskt verkligen är notoriskt för *alla*. Materiell processledning till förmån för den tilltalade anses dessutom mindre tvivelaktig än materiell processledning till förmån för åklagaren,²⁰⁴ vilket går i linje med rättssäkerhetsintresset.

Sammantaget bör det finnas goda möjligheter att vara materiellt processledande i fråga om notoriska omständigheter, särskilt till fördel för den tilltalade. Det får emellertid inte glömmas att utövningen ytterst begränsas av att den inte får ske på sådant sätt att domarens opartiskhet och objektivitet äventyras. Inte heller får rollfördelningen mellan parterna rubbas på så vis att domstolen övertar ett utredningsansvar.

²⁰² Prop. 1986/87:89 s. 109.

²⁰³ Se avsnitt 2.2.

²⁰⁴ Prop. 1986/87:89 s. 110.

4.3.2 Värdet i kommunikationsskapande

Värdet i materiell processledning som verktyg för synliggörande och klagörande ligger i att utövandet öppnar upp för kommunikation – något som flera författare som tidigare nämnt lyft som åtgärd för att försäkra sig om att en viss omständighet eller erfarenhetssats verkligen är notorisk innan den behandlas som sådan. Det kan krävas aktivitet från rätten för att skapa ett tillräckligt processmaterial inför målets avgörande. Lindell hävdar att domaren alltid borde upplysa om omständigheter som är viktiga och som parterna inte har berört genom materiell processledning. I indispositiva mål och brottmål kan parterna annars berövas möjligheten att kommentera sådant som rätten kommer grunda avgörandet på.²⁰⁵ Vad gäller notoriska omständigheter betonar Lindell att om det råder minsta tvekan kring huruvida en viss omständighet är notoriskt bör kommunikation ske.²⁰⁶ Uttalandet får stöd av flera andra författare i doktrin, vilka likaså pekat på att domaren i tveksamma fall bör kommunicera med parterna för att erinra sig om att en viss omständighet eller erfarenhetssats verkligen är notorisk innan den behandlas som sådan.

Å ena sidan har domaren, som tidigare anförts, en skyldighet att ingripa med materiell processledning för att reda ut oklarheter och ofullständigheter. Å andra sidan ska materiell processledning förhindra att onödigheter dras in i målet. Det finns också ett processekonomiskt värde i att inte beröra irrelevanta omständigheter liksom omständigheter som alla redan känner till. Materiell processledning som utövas för att förhindra att ”inget onödigt dras in i målet”, som paragraferna uttryckligen föreskriver, får dock inte ske på bekostnad av nödvändiga omständigheter. Det sagda leder oss in på huruvida materiell processledning kan inverka på rättssäkerhetsaspekter. Härvid finns anledning att knyta an till mitt tidigare resonemang gällande notorietetsregleringens utmaningar i förhållande till den formella rättssäkerheten. Materiell processledning torde utgöra ett verktyg för att öka förutsägbarheten i rättstillämpningen av notorietetsregleringen och möjligheterna för den tilltalade att förstå vilka omständigheter som läggs till grund för domen. Det torde även underlätta upprätthållandet av allmänna processrättsliga principer och bidra till att skapa materiell korrekta domar. Den materiella processledningens inverkan på materiella rättssäkerhetsaspekter syns som tidigare nämnt särskilt i förhållande till NJA 2003 s. 486, då kontradiktionsprincipen skulle ha fått genomslag om hovrätten, genom materiell processledning, frågat åklagaren och målsägandesidan om sjukdomsbilden.

²⁰⁵ Lindell 2007, s. 151.

²⁰⁶ Lindell 2007, s. 114.

Det finns i sammanhanget anledning att illustrera och konkretisera hur materiell processledning kan inverka på notorietetsregleringens tillämpning och rättssäkerhetsintresset i tveksamma fall. Med tveksamma fall avses fall då det är osäkert huruvida en omständighet är notorisk eller inte. Följande scenarion kan ställas upp.

1. Domaren tillämpar materiell processledning för att utröna om omständigheten är notorisk eller inte. Genom uppmärksammandet får parterna möjlighet att yttra sig över omständigheten och tveksamheten kan undanröjas. Detta leder i sin tur följande alternativa scenarion.
 - (a) Omständigheten är notorisk och 35 kap. 2 § 1 st. RB tillämpas, varpå omständigheten inte behöver bevisas.
 - (b) Omständigheten inte är notorisk och 35 kap. 2 § 1 st. RB tillämpas inte, varpå bevisskyldighet inträder.
2. Domaren tillämpar inte materiell processledning för att utröna huruvida omständigheten är notorisk eller inte. Det går inte att med säkerhet uttala sig om huruvida 35 kap. 2 § 1 st. RB har tillämpats.

I scenario 1 minskar risken för att rättssäkerhetsintresset inte tillgodoses. Risken torde vara särskilt kopplad till omständigheter som ligger den tilltalade till last. Den tilltalade får klarhet i de omständigheter som ligger till grund för domen och ges möjlighet att bemöta dem, vilket i förlängningen kan leda till att den enskilde upplever att det materiella rättssäkerhetsbehovet har tillfredsställts genom en materiellt riktig dom. Om alternativ (a) utfaller torde omständighetens notoriska karaktär ha bekräftats. Det kan konstateras att omständigheten inte haft sådan relevans att en förändring av dess karaktär varit föranledd. Om alternativ (b) utfaller torde en omständighet med betydande relevans ha uppenbarats. Omständigheten har förlorat sin tillsynes notoriska karaktär.

I scenario 2 har materiell processledning inte tillämpas varför det svårligen går att besvara om omständigheten varit notorisk för parterna, domaren eller dem båda. Detsamma gäller frågan om notorietetsregleringen de facto har tillämpats av domaren eller inte. Omständighetens karaktär förblir osynlig för parterna. Detta gäller också dess rättsliga effekter om domaren inte på annat sätt yttrar sig över omständigheten under huvudförhandlingen eller i domskälen.

Scenario 2 kan bero på att domaren redan har bilden klar för sig sett till vad parterna tidigare kommunicerat, att domaren anser att omständigheten är notorisk och förutsätter att parterna delar uppfattningen eller att domaren inte reflekterat över att notorieteten kopplat till den notoriska omständigheten kan ifrågasättas. Det torde även kunna vara så att domaren inte överhuvudtaget reflekterat över att notorietetsregleringen kan vara aktuell. Notorietetsregleringen har processekonomiska fördelar utan vilka processföringen skulle bli alltför omständlig och tidskrävande. Även dessa skäl torde kunna inverka på hur mycket tankeverksamhet som ägnas åt att uppehålla sig vid notoriska omständigheter och erfarenhetssatser.

Vilket scenario som utfaller beror givetvis på omständigheterna i det enskilda fallet, men också på domarens intresseavvägning vid beaktandet av omständigheten. Det faktum att notoriska omständigheter kan vara både osynliga och omedvetna gör det svårt förutse *om* och *hur* denna avvägning görs i praktiken. Mot bakgrund av vad som tidigare anförts i detta kapitel kan det emellertid konstateras att avvägningen inte bara får bevismässiga konsekvenser. Avvägningen påverkar genomslaget av grundläggande processrättsliga principer och rättssäkerheten. I min mening finns således ett värde i att agera kommunikationsskapande vid hanteringen av notoriska omständigheter, eller rättare sagt, att agera materiellt processledande.

5. Avslutande reflektioner

5.1 Några ord om Snippa-fallet

Med anledning av den dom som nyligen meddelades av HD finns det anledning att kommentera det så kallade Snippa-fallet.²⁰⁷ En man dömdes i tingsrätten för två fall av våldtäkt mot barn till tre års fängelse. Av gärningsbeskrivningen framgick att mannen genom att föra sin hand innanför målsägandens shorts och trosor, hålla handen på målsägandens snippa och ha ett finger inne i snippan utfört en sexuell handling. Domen överklagades till hovrätten där mannen kom att frias. Hovrätten menade att målsäganden inte förklarat vad hon menat med ordet snippa och vände sig därför till Svensk ordbok för att kontrollera ordets innebörd. Av uppslagsverket framgick att ordet snippa syftar till ”kvinnans yttre könsorgan”. I domskälen skriver hovrätten följande.

I avsaknad av besked om målsägandens uppfattning om innebörden av ordet snippa får man falla tillbaka på den betydelse ordet får anses ha i allmänt språkbruk, där det är ett vardagligt uttryck för kvinnans yttre könsorgan (se Svensk ordbok, 2021). ”Snippa” ska därmed inte förstås som synonymt med ”vagina” eller ”slida”, som i ordböcker beskrivs som ”kanal som förbinder de yttre könsorganen med livmodern.

Hovrätten ansåg att målsägandens uppgift om att den tilltalade med ett finger ”kom in i snippan” inte med säkerhet innebar att fingret fördes in i slidan. Den tilltalade kunde då inte anses ha penetrerat målsägandens underliv och handlingen var inte av sådan karaktär att den skulle anses jämförlig med samlag. Fyra av hovrättens fem ledamöter ansåg därmed att åtalet inte var styrkt och frikände mannen. Åklagaren saknade andrahandsyrkanden och mannen kom därmed inte heller att dömas för något annat brott.

Hovrättens dom skapade stor uppståndelse i den rättspolitiska debatten. Hashtagen ”#jagvetvadensnippar” började spridas i sociala medier och på flera platser i Sverige hölls manifestationer. I sitt överklagande till HD lyfte riksåklagaren att det finns ett prejudikatsintresse i bland annat frågan om vilken skyldighet rätten har att genom materiell processledning klargöra ord eller begrepp i gärningsbeskrivningen vars innebörd är oklar för

²⁰⁷ Se Hovrätten för Västra Sveriges dom den 23 februari 2022 i mål B 6074-22.

rätten.²⁰⁸ Den 15 maj 2023 meddelade HD prövningstillstånd i det medialt uppmärksammade Snippa-fallet. HD uttalade att de skulle pröva huruvida rättegångsfel förkommit vid hovrättens hantering, prövning av alternativa brottsrubriceringar och lagrum inom ramen för gärningsbeskrivningen.²⁰⁹

Den 17 november 2023 meddelades HD sitt avgörande i målet. HD konstaterade att hovrätten, genom att underlåta att med parterna ta upp och därefter pröva alternativa brottsrubriceringar samt lagrum inom ramen för gärningsbeskrivningen, gjort sig skyldig till ett rättegångsfel.²¹⁰ Avgörandet behandlar huvudsakligen tillämpningen av 30 kap. 3 § RB och HD tar därmed inte ställning till frågan om flickans användning av ordet snippa styrker att en penetration ägt rum. Den frågan hör till hovrättens prövning och bevisvärdering. Frågan förblir obesvarad och sekundär i förhållande till den prejudikatfråga som HD prövat; om hovrätten borde ha lyft alternativa brottsrubriceringar. Frågor om notorietet och/eller notorietetsregleringen lyftes därför inte heller i HD:s avgörande. Det hade dock varit önskvärt om HD även tog ställning till hovrättens agerande vid bedömningen av ordet snippa och frågor om notorietet efter kontroll.

Att penetration är ett rättsfaktum som ska bevisas råder det nog inget större tvivel om. Vilken klassificering ordet snippa har är desto mer intressant. Målsägandens berättelse, och därvid användning av ordet snippa, kan betraktas som ett bevisfaktum. Det finns emellertid anledning att fråga sig om bevisfaktumet avgränsar mot ett notorisk faktum eller åtminstone har viss notorisk betydelse. Hovrättens agerande och spridningen av hashtagen #jagvetvadensnippar indikerar att hovrättens ledamöter saknat notorisk kunskap om innebörden av ordet snippa, alternativt att den allmänt kända definitionen av ordet snippa inte motsvarar den definition som framgår av Svensk ordbok. Snippa-fallet kan härvid anses belysa den problematik som uppstår när notorisk kunskap, utifrån ett socialkonstruktivistiskt perspektiv, tas förgiven och betraktas som objektiv. Notorietets relativa karaktär uppenbarar sig och nyansskillnader i fråga om ordets betydelse framträder utifrån de olika betraktarna, det vill säga utifrån flickans, hovrättens, allmänhetens och författarna bakom Svensk ordboks perspektiv.

²⁰⁸ Åklagarmyndighetens överklagande den 20 mars 2023, dnr. AMR-1685-23.

²⁰⁹ HD:s protokoll 15 maj 2023 i mål nr. B 1937-23.

²¹⁰ Se HD:s beslut meddelat den 17 november 2023 i mål nr. B 1937-23.

Förfarandet då hovrätten stödjer sin uppfattning av ordet snippa på Svensk ordboks definition kan även liknas vid det som Lindell benämner notorietet efter kontroll eller undersökning. När betydelsen av ett ord bekräftas i ett uppslagsverk kan betydelsen betraktas som notorisk efter kontroll. Ekelöf och Lindell har som bekant olika ståndpunkter i fråga om förfarandets tillåtenhet. Ekelöf anser som tidigare nämnt att en omständighet som kontrolleras i ett uppslagsverk inte är notorisk om den inte samtidigt är allmänt känd. Förutsatt att ordet snippa har en notorisk betydelse, och att den notoriska betydelsen ur allmänhetens synvinkel inte motsvarar Svensk ordboks definition, kan definitionen underkännas såsom notorisk enligt Ekelöfs synsätt. Det skulle innebära att ordet snippa inte får behandlas som notoriskt i förhållande till notorietetsregleringen. Det ska då fordras bevis och rätten får inte utan vidare grunda sin dom på omständigheten. Detsamma kan inte sägas utifrån Lindells synsätt, eftersom Lindell anser att notorieteten är knuten till *domaren som person* och att Ekelöfs villkor inskränker området för det notoriska.²¹¹

Slutligen kan HD:s framhävande av materiell processledning kommenteras. I sitt avgörande lyfter HD rättens möjligheter och skyldigheter att utöva materiella processledning för att klargöra vilka brott som gärningsbeskrivningen kan omfatta. Domstolen ska räta ut eventuella frågetecken rörande gärningsbeskrivningen om denna framstår som oklar eller ofullständig. HD betonar vidare att materiell processledning ingår i rättens ansvar att se till att mål handläggs på ett *rättssäkert* och *effektivt* sätt.²¹² Frågan om materiell processledning handlar som tidigare nämnt inte om vem som gynnas eller missgynnas, utan att klarlägga parternas talan och ge parterna lika möjlighet att bemöta de alternativa tolkningar och otydligheter som en gärningsbeskrivning kan aktualisera. Materiell processledning bidrar på så sätt till ett fullständigare processmaterial, vilket påverkar genomslaget av den materiella rätten. Enligt Peczeniks syn på materiell rättssäkerhet torde domstolen ha en skyldighet att verka för materiell rättvisa och inte låta processrättsliga formaliteter stå i vägen för en korrekt dom. Det har som tidigare nämnt även ansetts vara det övergripande målet med rättegångsbalken. Materiell processledning bör därmed, i min mening, utgöra domstolens främsta verktyg för förverkligandet av detta mål. HD:s uppmärksammande av rättens ansvar att utöva materiell processledning kan betraktas som en påminnelse och ett belysande av vikten av att sådan utövning sker. Detta gäller oavsett om det är fråga om tillämpningen av 30 kap. 3 § RB eller 35 kap. 2 § 1 st. RB som jag i denna uppsats har valt att lyfta.

²¹¹ Se avsnitt 3.4.6.

²¹² HD:s beslut meddelat den 17 november 2023 i mål nr. B 1937-23 p. 12.

5.2 Slutsatser

I denna uppsats har regleringen av notoriska omständigheter och erfarenhetssatser analyserats. Notorietetsregleringen har sedan tidigare ansetts påverka genomslaget av processrättsliga principer, särskilt kontradiktionsprincipen och omedelbarhetsprincipen. Rättssäkerheten verkar inte heller undkomma en sådan påverkan. Notorietetsregleringen har visat sig vara betänklig ur ett rättssäkerhetsperspektiv sett till såväl formella som materiella rättssäkerhetsaspekter. Dessa betänkligheter framträder redan vid första anblick av notorietetsregleringens lydelse. Formuleringen kan betraktas som oförenlig med förutsägbarhetskravet, eftersom uttrycket ”allmänt veterliga omständigheter” har en hög grad av generalitet. Att det föreligger en sådan brist stöds av att bestämmelsen har gett upphov till en rad obesvarade följdfrågor i doktrin. Den vaga utformningen öppnar emellertid upp för flexibilitet vid rättstillämpningen, vilket kan anses nödvändigt sett till notorietets relativa karaktär. En omständighet kan både vinna och förlora sin notoriska karaktär ifall dess relevans förändras i enlighet med Lindells relevanskriterium, vilket talar för minskade risker för problem i rättspraktiken. Notorietetsregleringen torde i förlängningen inte hindra materiellt korrekta avgöranden och därmed inte medföra några materiella rättssäkerhetsbrister. Den formella och materiella rätten har emellertid ett intimt samband. Formella rättsregler, såsom notorietetsregleringen, påverkar processmaterialets fullständighet och genomslaget av den materiella rätten, vilket illustrerades i NJA 2003 s. 486. Risker för att parterna överraskas och kontradiktionsprincipen inskränks är stor om bestämmelsen inte tillämpas transparent och med eftertänksamhet.

Doktrin har betonat att notorietet är ett komplext fenomen, inte minst sett till dess relativa och föränderliga karaktär. Till komplexiteten hör att notorietet kan förekomma omedvetet och hanteras inom ramen för den osynliga sfären. Denna syn på notorietet är väl förenlig med det socialkonstruktivistiska perspektivets syn på kunskap. Med ett socialkonstruktivistiskt synsätt kan den givna synen på vad som utgör allmänt veterliga omständigheter, som tycks ha varit för handen vid rättegångsbalkens införande, ifrågasättas. Det socialkonstruktivistiska perspektivet öppnar upp för tanken om att den rättsliga motsättningen mellan notorietetsregleringen och rättssäkerheten på ett djupare plan beror på det utomrättsliga fenomen som är föremål för regleringen; notorisk kunskap. Notorieteten kan anses oförenlig med förutsägbarhetskravet – det som torde vara kärnan i den formella rättssäkerheten – sett till den relativa karaktären. Den inomrättsliga motsättningen grundas alltså i en motsättning i den utomrättsliga världen och lär kvarstå så länge notorietetsregleringen inbegriper ett notorietetsbegrepp. De socialkonstruktivistiska insikterna torde emellertid kunna tillvaratas vid

notorietetsbedömningar. Relativiteten gör att vi svårligen kan tala om allmänt veterliga omständigheter utan att beakta Burrs fyra premisser; ett kritiskt förhållningssätt till objektivitet, historisk och kulturell specificitet, sociala processers upprätthållande av kunskap och samverkan mellan kunskap och socialt handlande. Ett socialkonstruktivistiskt synsätt skapar på så vis förutsättningar för en nyanserad syn på notorisk kunskap, vilken är värdefull vid hanteringen av notorietetsregleringen.

I uppsatsen har kommunikation varit ett återkommande tema som, i enlighet med doktrin, presenterats som en åtgärd för att komma till bukt med den framställda kritiken. Att det inte finns någon form av kommunikationsskyldighet kan betraktas som en rättssäkerhetsbrist, eftersom risken ökar för att domaren felaktigt betraktar icke-notoriska omständigheter som notoriska. Parterna får även svårt att förutse vilka omständigheter som läggs till grund för domen. Domaren spelar onekligen en avgörande roll vid identifiering av notoriska omständigheter och hantering av notorietetsregleringen. Domaren ska emellertid skilja allmänt vetande från sitt privata vetande – ett särskiljande som torde vara förenat med omfattande gränsdragningsproblematik. Särskiljandet försvåras ytterligare av domstolsnotoriska omständigheter, vilka likaså ska hållas isär från privat och allmänt vetande. I avsaknad av en tydlig notorietetsreglering, och att det mig veterligen inte finns eller har funnits något lagändringsförslag i närtid, finns det ett behov av att kommunicera notoriska omständigheter och erfarenhetssatser. Ansvar tillkommer i huvudsak domare, vilka har en uttrycklig skyldighet att avhjälpa ofullständigheter och otydligheter. Den materiella processledningen har visat sig vara ett potentiellt verktyg för att synliggöra notoriska omständigheters reella karaktär, hantera tveksamma fall och möjligen kunna till bukt med rättssäkerhetsbristerna. Om parterna ges möjlighet att kontrollera notorieteten, yttra sig och påverka bedömningen av huruvida en viss omständighet är notorisk minskar risken för felaktiga och godtyckliga bedömningar. Detta måste emellertid vägas mot de processekonomiska fördelar som går förlorade då notoriska omständigheter och erfarenhetssatser uppmärksammas i högre utsträckning.

Notorietetsregleringen utgår från en föreställning som innebär att det som är allmänt veterligt är så känt att det inte behöver bevisas. Det faktum att bestämmelsen tar sikte på allmän kännedom och att lagstiftaren hållit sig kortfattad indikerar att det inte ska behövas så mycket tankeverksamhet vid dess tillämpning. Av det som anförts i denna uppsats drar jag emellertid slutsatsen att det krävs allmän kunskap om det ”allmänt veterliga” för att hantera notorietetsregleringens komplexa karaktär i allmänhet, och dess förhållande till rättssäkerhet i

synnerhet. Förhållandet framstår som motsägelsefullt och det ligger nära till hands att betrakta fenomenet som en paradox. Det är omöjligt att säga vad som kommer att vara notoriskt i framtiden. Hur vi ska se på notorietet och hantera notorietetsregleringen är i vart fall inte notoriskt.

Källförteckning

Offentligt tryck

- Prop. 1931:80 s. 82-83 & 100 Angående huvudgrunderna för en rättegångsreform
- Prop. 1986/87:89 s. 109-110 Om ett reformerat tingsrättsförande
- Prop. 1942:5 s. 275 Förslag till ny rättegångsbalk
- Prop. 2021/22:186 s. 96-97 En stärkt rättsprocess och en ökad lagföring
- Prop. 2021/22:192 s. 24 Skärpta straff för knivbrott
- SOU 1938:44 s. 212-213 & 378-379 Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk

Litteratur

Böcker

- Borgström, Peter, kommentar till 35 kap. 1 § 1 st. RB, Karnov (JUNO), hämtad 2023-11-03.
- Borgström, Peter, kommentar till 35 kap. 1 § 2 st. RB, Karnov (JUNO), hämtad 2023-11-13.
- Borgström, Peter, kommentar till 36 kap. 2 § RB, Karnov (JUNO), hämtad 2023-12-08.
- Burr, Vivien, *Social constructionism*, Third edition., Routledge, London, 2015 [cit. Burr 2015].
- Edelstam, Henrik, *Sakkunnigbeviset: en studie rörande användningen av experter inom rättsväsendet*, Iustus, Diss. Uppsala: Univ., Uppsala, 1991 [cit. Edelstam 1991].
- Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik & Heuman, Lars, *Rättegång, fjärde häftet*, sjunde upplagan, Norstedt, Stockholm, 2009 [cit. Ekelöf, Edelstam & Heuman 2009].
- Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik, Heuman, Lars & Pauli, Mikael, *Rättegång, första häftet*, nionde upplagan, Wolters Kluwer, Stockholm, 2016 [cit. Ekelöf m.fl. 2016].
- Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik & Pauli, Mikael, *Rättegång, femte häftet*, åttonde upplagan, Norstedt, Stockholm, 2011 [cit. Ekelöf, Edelstam & Pauli 2011].
- Fitger, Peter, Eriksson, Tobias, Renfors, Cecilia, Palmkvist, Ragnar & Sörbom, Monika, kommentaren till 35 kap. 2 § 1 st. RB, Norstedts Juridik (JUNO), version 94, 2023 [cit. Fitger m.fl. 2023].
- Gärde, Natanael, Engströmer, Thore, Strandberg, Tore & Söderlund, Erik, *Nya rättegångsbalken jämte lagen om dess införande: med kommentar*, P.A. Norstedt & Söners Förlag, Stockholm, 1949 [cit. Gärde m.fl. 1949].

Heuman, Lars, *Process- och straffrätt för juridisk översikt kurs*, Tjugofjärde upplagan, Wolters Kluwer, Stockholm, 2017 [cit. Heuman 2017].

Jareborg, Nils, *Straffrättsideologiska fragment*, Iustus, Uppsala, 1992.

Kallenberg, Ernst, *Svensk civilprocessrätt*, andra bandet IV, Håkan Ohlssons Boktryckeri, Lund, 1931 [cit. Kallenberg 1931].

Lindell, Bengt, *Notorietet och kontradiktion*, Iustus, Uppsala, 2007 [cit. Lindell 2007].

Mellqvist, Mikael, *Processrätt: grunderna för domstolsprocessen*, tredje upplagan, Iustus, Uppsala, 2015 [cit. Mellqvist 2015].

Peczenik, Aleksander. *Vad är Rätt?: Om Demokrati, Rättssäkerhet, Etik Och Juridisk Argumentation*. 1. Uppl. ed. Institutet För Rättsvetenskaplig Forskning, 156, 1995a [cit. Peczenik 1995a].

Peczenik, Aleksander. *Juridikens Teori Och Metod : En Introduktion till Allmän Rättslära*, första upplagan, Norstedts Juridik, 1995b [cit. Peczenik 1995b].

Peczenik, Aleksander. *Rätten Och Förnuftet : En Lärobok I Allmän Rättslära*. andra upplagan, Stockholm: Norstedt, 1988 [cit. Peczenik 1988].

Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*, fjärde upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2018 [cit. Sandgren 2018].

Schelin, Johan, *Kritiska perspektiv på rätten*, Poseidon Förlag, Stockholm, 2018 [cit. Schelin 2018].

Wenneberg, Søren Barlebo, *Socialkonstruktivism: positioner, problem och perspektiv*, första upplagan, Liber ekonomi, Malmö, 2001.

Artiklar

Berlin, Nils, *Processlagsberedningens förslag till ny rättegångsbalk*, SvJT 1940, s. 51.

Hellners, Trygve, *Några ord om omedelbarhetsprincipen och domstolsnotorietet*, Juridisk Tidskrift Nr 3, 1998/1999, s. 568-569 & 571-573 [cit. Hellners 1998/1999].

Internetstiftelsen, Internetmuseum, *1999: Wifi uppfinns – nu finns internet i luften*, 2016-02-01, hämtad 2023-12-12, <https://internetmuseum.se/tidslinjen/wifi-skapas-internet-finns-i-luften/>.

Kallenberg, Ernst, *Bevisrätten i processlagberedningens förslag till rättegångsbalk*, SvJT 1940, s. 501.

Mellqvist, Mikael, *Rättens gång – vad är meningen?*, SvJT 100 år (festskrift), 2016, s. 258.

Petrusson, Ulf & Mats Glavå. *Illusionen Om Rätten – Juristprofessionen Och Ansvaret För Rättskonstruktionerna*. Askeland, B & Bernt, J.F. (Red.), *Erkjennelse Og Engasjement : Minnesseminar For David Roland Doublet [1954-2000]*, 2002, s. 110-113 [cit. Petrusson & Glavå 2002].

Renfors, Cecilia, *Varför muntlighet?*, SvJT 100 år (festschrift), 2016, s. 322 & 327 [cit. Renfors 2016].

Sandgren, Claes, *Är rättsdogmatiken dogmatisk?* Tidskrift for Rettsvitenskap, 04–05/2005, s. 648-649 & 653 [cit. Sandgren 2005].

Sandgren, Claes, *Framtidens doktorsavhandlingar i rättsvetenskap*, Tidskrift for Rettsvitenskap, 3/2007, s. 403.

Victor, Dag, *Den åtalade gärningen – några tankar om utformningen av gärningsbeskrivningar*, SvJT 2020, s. 80.

Wennerström, Erik, *Rättsstat och rättssäkerhet i EU*, SvJT 2007, s. 28.

Zila, Josef, *Om rättssäkerhet*. SvJT 1990, s. 284-285, 291 & 300 [cit. Zila 1990].

Rättsfall

NJA 2003 s. 486.

NJA 2002 s. 489.

NJA 1980 s. 725.

Högsta domstolens beslut den 17 november 2023 i mål nr. B 1937-23.

Svea hovrätts dom den 2 november 2022 i mål nr. B 5683-21.

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 23 februari 2022 i mål nr. B 6074-22.

Uppsala tingsrätts dom den 28 juni 2023 i mål nr. B 9076-22.

Luleå tingsrätts dom den 23 januari 2018 i mål nr. B 3053-17.

Övrigt

Högsta domstolens protokoll den 15 maj 2023 i mål nr. B 1937-23.

Åklagarmyndighetens överklagande den 20 mars 2023, dnr. AMR-1685-23.